

## บทที่ 2

### เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาแบบอิสลามในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นหลักในการนำเสนอ ดังนี้

- 2.1 การประกันคุณภาพการศึกษา
  - 2.1.1 ความหมายของการประกันคุณภาพการศึกษา
  - 2.1.2 หลักการประกันคุณภาพการศึกษา
  - 2.1.3 แนวคิดการประกันคุณภาพการศึกษา
- 2.2 การประกันคุณภาพการศึกษาในอิสลาม
  - 2.2.1 ความหมายคุณภาพในอิสลาม
  - 2.2.2 ความจำเป็นของการประกันคุณภาพการศึกษาในอิสลาม
- 2.3 การมีส่วนร่วม
  - 2.3.1 ความหมายการมีส่วนร่วม
  - 2.3.2 แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม
  - 2.3.3 ความจำเป็นของการมีส่วนร่วม
  - 2.3.4 หลักการและลักษณะของการมีส่วนร่วม
- 2.4 การมีส่วนร่วมตามรูปแบบอิสลาม
  - 2.4.1 ด้านชุรอ
  - 2.4.2 ด้านอามัล
  - 2.4.3 ด้านมุฮาซาบะฮ์
  - 2.4.4 ด้านอิสลาฮ์
- 2.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

## 2.1 การประกันคุณภาพการศึกษา

### 2.1.1 ความหมายของการประกันคุณภาพการศึกษา

คำว่า “การประกันคุณภาพ” เป็นคำที่แปลมาจากภาษาอังกฤษคือ Quality Assurance คำว่า “การประกัน” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Insurance ส่วน Assurance แปลว่าการให้ความ มั่นใจ แต่คำว่า Quality Assurance นักการศึกษาส่วนใหญ่จะหมายถึงการประกันคุณภาพการศึกษา (สุนทร โสคติพันธุ์, 2541 : 49) ซึ่งจากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษา มีผู้ให้ความหมายของการประกันคุณภาพการศึกษาไว้ ดังนี้

จรัส นองมาก (2544 : 2) ให้ความหมายการประกันคุณภาพว่า ตามความที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 หมายถึง การประเมินผล และการติดตามตรวจสอบคุณภาพและมาตรฐานของสถานศึกษาหรือโดยหน่วยงานต้นสังกัด ที่มีหน้าที่กำกับดูแลสถานศึกษานั้น ถ้าเป็นการประกันคุณภาพภายนอกก็ตรวจสอบโดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา

โชติกา วรรณบุรี (2547 : 10) ได้ให้ความหมายว่า “การประกันคุณภาพการศึกษา” หมายถึง กระบวนการหรือกลไกใดๆที่มีอยู่ได้ดำเนินการไปแล้วจะทำให้เกิดการดำรงซึ่งคุณภาพ การศึกษาระดับอุดมศึกษา ให้ได้มาตรฐานอย่างต่อเนื่อง อันเป็นการป้องกันผลประโยชน์ของผู้เรียนผู้ปกครอง นายจ้าง ตลอดจนสังคมโดยรวม ทั้งนี้รวมถึงกระบวนการหรือกลไกใดๆ ที่ริเริ่มขึ้นภายในสถาบันอุดมศึกษาเองหรือหน่วยงานภายนอกก็ได้

ทววมหาวิทยาลัย (2544 : 24) ให้นิยามคำว่า การประกันคุณภาพการศึกษา หมายถึง การมีระบบและกลไกในการควบคุม ตรวจสอบ และประเมินการดำเนินงานในแต่ละองค์ประกอบคุณภาพตามดัชนีที่กำหนด เพื่อเป็นหลัก ประกันแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและสาธารณชนได้มั่นใจว่า สถาบันนั้นๆ สามารถให้ผลผลิต ทางการศึกษาที่มีคุณภาพ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 : 14) กล่าวว่า การประกันคุณภาพ การศึกษา หมายถึง การบริหารจัดการและการดำเนินกิจกรรมตามภารกิจปกติของสถานศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นการสร้างความมั่นใจให้ผู้รับบริการทางการศึกษา ทั้งผู้รับบริการ โดยตรง ได้แก่ ผู้เรียนและผู้ปกครอง และผู้บริการทางอ้อม ได้แก่ สถานประกอบการ ประชาชน และสังคมโดยรวม ว่าการดำเนินงานของสถานศึกษาจะมีประสิทธิภาพและทำให้ผู้เรียน มีคุณภาพหรือมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามมาตรฐานการศึกษาที่กำหนด

อมรพรรณ ประจันตวนิชย์ (2550 : 10) การประกันคุณภาพการศึกษา หมายถึง กระบวนการหรือกิจกรรมใดก็ตามที่สถานศึกษาจัดขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นว่างานด้านการสอน การวิจัยการบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสถานศึกษาเป็นไปอย่างมีคุณภาพ สามารถให้การรับประกันได้ว่าผลผลิตของสถาบันมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์

สรุปการประกันคุณภาพการศึกษา หมายถึง กระบวนการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพตรงตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยให้สนองความต้องการและความพึงพอใจของผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งในปัจจุบันและอนาคต

### 2.1.2 หลักการประกันคุณภาพการศึกษา

รัฐได้กำหนดทิศทางการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศ โดยส่งเสริมให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาโดยกำหนดไว้ในหมวด 6 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ว่าให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับ ประกอบด้วยระบบประกันคุณภาพภายใน และระบบการประกันคุณภาพภายนอก การประกันคุณภาพภายในดำเนินการโดยสถานศึกษาและหน่วยงานต้นสังกัด และให้ถือว่าการประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีการจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเปิดเผยต่อสาธารณชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา เพื่อรองรับการประกันคุณภาพ ซึ่งจะได้รับการประเมินจากสำนักงานรับรองมาตรฐานคุณภาพการศึกษาอย่างน้อยหนึ่งครั้งในทุกห้าปี สถานศึกษาต้องจัดเตรียมเอกสารต่างๆที่มีข้อมูลแก่สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา เพื่อทำการประเมินคุณภาพภายนอก หากสถานศึกษาใดมีผลการประเมินภายนอกไม่ได้มาตรฐานให้สถานศึกษาปรับปรุงแก้ไขในระยะเวลาที่กำหนด สาระบัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ปรากฏไว้ในมาตรา 47 ถึงมาตรา 51 แต่ละมาตรา แสดงให้เห็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติของสถานศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2545: 24-26) ดังนั้น สถานศึกษาจึงเป็นหน่วยที่ต้องรับประกันคุณภาพการจัดการศึกษาโดยตรง ซึ่งประกอบด้วย คณะครู บุคลากรในสถานศึกษา คณะกรรมการโรงเรียน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยมีฝ่ายทวงสิทธิ์ เมื่อคุณภาพการจัดการศึกษาไม่ได้มาตรฐานที่กำหนด เรียงตามลำดับ คือ นักเรียน นักศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน ชาติ นั่นคือทุกคนที่ได้รับผลกระทบของนักเรียนที่จบจากสถานศึกษา (สงบ ลักษณะ, 2540 : 3)

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2541 : 6) กล่าวว่า การดำเนินการประกันคุณภาพ การศึกษา มีความแตกต่างกันไปตามรูปแบบและความเหมาะสมของแต่ละหน่วยงานได้พัฒนาขึ้น แต่ ทั้งนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการเดียวกัน คือให้สถานศึกษามีอิสระ ความคล่องตัว ในการบริหาร และจัดการเพื่อมีความมีคุณภาพอย่างเต็มที่ และพร้อมที่จะรับการตรวจสอบจากภายนอก หรือเปิด โอกาสให้หน่วยงานภายนอกเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา

ส่วนกรมวิชาการ (2542 : 3) ได้กล่าวถึงหลักการประกันคุณภาพการศึกษา คือ

- 1) การสร้างความมั่นใจ ความพึงพอใจในคุณภาพการศึกษา
- 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานการศึกษาของทุกฝ่าย ทั้งผู้ให้และผู้รับบริการ
- 3) ความร่วมมือทางวิชาการขององค์กร บุคลากรในพื้นที่
- 4) การดำเนินงานเน้นคุณภาพในการปฏิบัติงานทุกระดับ ทุกขั้นตอน
- 5) การดำเนินงานสามารถติดตามตรวจสอบได้
- 6) การรายงานสู่สาธารณชนและผู้เกี่ยวข้อง

ภาณุวัฒน์ ภักดิ์วงศ์ (2542 : 35) กล่าวถึงหลักการประกันคุณภาพการศึกษาไว้ ดังนี้

- 1) การกระจายอำนาจทางการศึกษาในรูปแบบที่ผสมผสานกันระหว่างรูปแบบการ แบ่ง อำนาจ และการให้อำนาจ
- 2) การมีส่วนร่วมในทางการศึกษา ในรูปของการผสมผสานระหว่างรูปแบบของการเข้า มามีส่วนร่วม และการร่วมคิด
- 3) การจัดการและบริหารการศึกษา โดยใช้แผนยุทธศาสตร์ปรับปรุงโรงเรียน กับ ธรรมนูญโรงเรียนพันธกรณีร่วมกันในการดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544 : 11) การประกันคุณภาพการศึกษา จะประกอบด้วยระบบหลักๆ คือการประกันคุณภาพการศึกษาภายในและการประกันคุณภาพ การศึกษาภายนอกก็ตาม แต่หัวใจของการประกันคุณภาพการศึกษา คือระบบการประกันคุณภาพ การศึกษาภายใน ซึ่งหมายถึง ระบบการประเมินผล และระบบการติดตามตรวจสอบและมาตรฐาน การศึกษาของสถานศึกษา โดยบุคลากรของสถานศึกษานั้นเอง หรือโดยหน่วยงานต้นสังกัดที่มี หน้าที่กำกับดูแลสถานศึกษานั้น สถานศึกษาจะต้องพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในให้เป็น ส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหาร และการปฏิบัติงานโดยคำนึงถึงหลักการและกระบวนการดังนี้

## 1. หลักการสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษาในสถานศึกษา

1.1 จุดมุ่งหมายของการประกันคุณภาพภายใน คือ การที่สถานศึกษาร่วมกันพัฒนาปรับปรุงคุณภาพให้เป็นไปตามมาตรฐานการศึกษา ไม่ใช่การจับผิดหรือทำให้บุคลากรเสียหายโดยเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การพัฒนาคุณภาพให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียน

1.2 การจะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย ต้องทำให้การประกันคุณภาพการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารจัดการและการทำงานของบุคลากรทุกคนในสถานศึกษา ไม่ใช่กระบวนการที่แยกส่วนมาจากการดำเนินงานตามปกติของสถานศึกษา สถานศึกษาจะต้องวางแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการอย่างมีเป้าหมายชัดเจน ทาตามแผนตรวจสอบและประเมินผลพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง เป็นระบบที่มีความโปร่งใสและมีจิตสำนึกในการพัฒนาคุณภาพการทำงาน

1.3 การประกันคุณภาพ เป็นหน้าที่ของบุคลากรทุกคนในสถานศึกษา ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร ครู อาจารย์ และบุคลากรอื่นๆ ในสถานศึกษา โดยในการดำเนินงานจะต้องให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้เรียน ชุมชน เขตพื้นที่การศึกษา หรือหน่วยงานที่กำกับดูแลเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมาย การวางแผนติดตามประเมินผล พัฒนาปรับปรุง ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยผลักดันให้สถานศึกษามีคุณภาพ

## 2. วงจรของกระบวนการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544: 10) ได้นำเสนอแนวทางการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาตามแนวคิดของระบบการประกันคุณภาพที่ประกอบด้วย การควบคุม และการตรวจสอบคุณภาพหลักการบริหารที่เป็นระบบ ครบวงจร คือ วงจร PDCA ซึ่งประกอบด้วย การร่วมกันวางแผน (P) การร่วมกันปฏิบัติตามแผน (D) การร่วมกันตรวจสอบ (C) และการร่วมกันปรับปรุง (A)

เกี่ยวกับกระบวนการครบวงจรนี้ จำรัส นองมาก (2544 : 63) ได้อธิบายถึงการประกันคุณภาพศึกษาภายในสถานศึกษาว่าเป็นการทำงานอย่างมีระบบ หรือกระบวนการที่โรงเรียนประกันคุณภาพปฏิบัติอยู่ คือ วงจร PDCA ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนหลัก 4 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน (P: Plan) เป็นการคิดเตรียมการไว้ล่วงหน้าเพื่อจะทำงานให้สำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพในการทำงานจะต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย แนวทางการดำเนินงาน ผู้รับผิดชอบงาน ระยะเวลา และทรัพยากรที่ต้องใช้เพื่อทำงานให้บรรลุ

2. การปฏิบัติตามแผน (D: Do) เป็นการดำเนินการต่อเนื่องจากการวางแผน กล่าวคือผู้เกี่ยวข้องจะต้องดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ ให้เป็นไปตามลักษณะของงาน ระยะเวลา และความรับผิดชอบของแต่ละส่วน

3. การตรวจสอบประเมินผล (C: Check) เป็นการประมาณค่าการดำเนินงานโดยการเปรียบเทียบกับเป้าหมายที่คาดหวังไว้กับสิ่งที่ทำได้จริง ถ้าต่ำกว่าที่คาดก็ต้องปรับปรุงแก้ไข

4. การปรับปรุงหรือพัฒนางาน (A: Action) เป็นการนำผลจากการประเมินมาปรับปรุงเพื่อพัฒนางาน ถ้าผลการปฏิบัติในห้วงเวลาที่ผ่านมายังไม่ตรงเป้าหมายก็ต้องแสวงหาวิธีดำเนินการให้เหมาะสมกว่าเดิม แต่ถ้าผลการดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมายแล้ว ในการดำเนินการต่อไปก็จะได้เปลี่ยนเป้าหมายให้สูงขึ้น จะได้ทำทนายการทำงานของบุคลากรและเป็นการสร้างหลักประกันว่าการดำเนินงานในอนาคตจะมีแต่พัฒนาขึ้นเรื่อยๆ

กล่าวโดยสรุป หลักการประกันคุณภาพการศึกษา เป็นหลักการเพื่อสร้างความมั่นใจว่าการจัดการศึกษาของสถานศึกษามีคุณภาพ และกระบวนการดำเนินงานทุกขั้นตอนสามารถติดตามตรวจสอบได้และมีการรายงานสู่ธารณชนและผู้เกี่ยวข้อง

### 2.1.3 แนวคิดการประกันคุณภาพการศึกษา

การประกันคุณภาพการศึกษาเป็นการบริหารจัดการศึกษาและดำเนินกิจกรรมตามภารกิจปกติของสถานศึกษา เพื่อคุณภาพของผู้รับอย่างต่อเนื่อง โดยมีแนวคิดอยู่บนพื้นฐานของการป้องกันโดยให้เกิดการทำงานที่ไม่มีประสิทธิภาพเกิดผลผลิตที่ไม่มีคุณภาพ

การประกันคุณภาพระยะแรกๆ เป็นที่นิยมในระบบของการผลิตทางอุตสาหกรรมโดยได้มีการเผยแพร่การนำระบบควบคุมคุณภาพ (Quality Control-QC) และระบบการจัดการคุณภาพทั้งองค์กร (Total Quality Management-TQM) ไปใช้ในการปรับปรุงผลผลิตให้มีคุณภาพได้มาตรฐาน แต่ในปัจจุบันแนวคิดในเรื่องการพัฒนามาตรฐานระบบคุณภาพและการประกันคุณภาพมีอิทธิพลสูง ต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม หรือองค์กรมาตรฐานระหว่างประเทศ(The International Organization for Standardization-ISO) ได้เกิดขึ้นโดยการรวมตัวกันระหว่างองค์กรอุตสาหกรรมนานาชาติ จุดประสงค์ขององค์กร คือ การพัฒนาอุตสาหกรรม โดยพัฒนามาตรฐานของระบบคุณภาพที่สามารถใช้ได้กับการค้าทั่วโลก ISO ได้กำหนดมาตรฐานของระบบคุณภาพไว้หลายด้าน เช่น ISO 9000 (มาตรฐานระบบบริหารงานคุณภาพ) ISO 14000 (มาตรฐานระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม) ISO 18000 (มาตรฐานด้านอาชีวอนามัย) เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2542 : 1)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 : 7-10) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับระบบการประกันคุณภาพทางการศึกษาไว้ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับระบบการประกันคุณภาพทางการศึกษาระบบการประกันคุณภาพทางการศึกษาที่ได้มีการพัฒนากันอยู่ในขณะนี้ มีแนวคิดเพื่อส่งเสริมและเสนอแนวทางเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา โดยมีการดำเนินงาน 3 ขั้นตอน ดังนี้

1.1 การควบคุมคุณภาพ เป็นการกำหนดมาตรฐานคุณภาพและการพัฒนาสถานศึกษาให้เข้าสู่มาตรฐาน

1.2 การตรวจสอบคุณภาพ เป็นการตรวจสอบและติดตามผลการดำเนินงานให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด

1.3 การประเมินคุณภาพ เป็นการประเมินคุณภาพของสถานศึกษาโดยหน่วยงานที่กำกับดูแลในเขตพื้นที่และหน่วยงานต้นสังกัดในส่วนกลาง ซึ่งถึงแม้จะเป็นบุคคลภายนอก แต่ก็ยังถือว่าเป็นการประเมินภายใน เพราะดำเนินการโดยหน่วยงานที่อยู่ในสายการบริหารสถานศึกษาซึ่งจะดำเนินการตรวจสอบและประเมินสถานศึกษาเป็นระยะๆตามที่กำหนดโดยหน่วยงานต้นสังกัดเพื่อให้ความช่วยเหลือและส่งเสริมสนับสนุนให้สถานศึกษามีการพัฒนาคุณภาพ อันเป็นการเตรียมความพร้อมก่อนรับการประเมินภายนอก จากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ซึ่งเป็นองค์กรมหาชน

2. แนวคิดตามหลักการบริหารตามหลักการบริหารนั้น การประกันคุณภาพภายในเป็นกระบวนการบริหารจัดการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพให้เป็นไปตามมาตรฐานที่ต้องการหลักการและกระบวนการบริหารดังกล่าวเป็นสิ่งที่ใช้ในการทำงานให้ประสบความสำเร็จ โดยจะต้องมีกระบวนการวางแผน ทำตามแผน ตรวจสอบประเมินผลและพัฒนาปรับปรุงอยู่เสมอ เพื่อให้การทำงานได้ผลและมีคุณภาพดีในภาคธุรกิจ อุตสาหกรรม และบริการก็มีการใช้กระบวนการนี้ในการบริหาร เพื่อพัฒนาปรับปรุงคุณภาพของสินค้าและบริการตลอดเวลา ทำให้เป็นที่พอใจของลูกค้าสามารถขายสินค้าได้และมีกำไรสำหรับการศึกษานั้นไม่เหมือนธุรกิจ เพราะการศึกษาไม่ได้หวังผลกำไรเป็นตัวเงิน แต่ผลที่ได้เป็นคุณภาพในด้านต่าง ๆ ของคน อย่างไรก็ตามกระบวนการบริหารเพื่อพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาก็สามารถนำแนวคิดและกระบวนการข้างต้นมาใช้ได้ โดยปรับให้เหมาะสมกับกระบวนการพัฒนาการศึกษาซึ่งเป็นการพัฒนาคนการศึกษาจะจัดการศึกษาให้ดีมีคุณภาพ เพื่อสร้างคนที่มีคุณภาพนั้น ก็เปรียบเหมือนกับการสร้างบ้าน โดยคนในบ้านจะต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนว่าต้องการสร้างบ้านนั้นเพื่อประโยชน์อะไร แล้วจึงออกแบบแปลนให้เหมาะสม ต่อจากนั้นจึงลงมือวางรากฐานและดำเนินการก่อสร้างตามแปลน ในระหว่างการก่อสร้างก็ต้องตรวจสอบว่าตรงกับแบบแปลนหรือ วัสดุที่ใช้เป็นไปตามข้อกำหนด

หรือไม่ มีความมั่นคงเพียงใด ระบบน้ำไฟเป็นอย่างไร ถ้าพบสิ่งใดที่เป็นข้อบกพร่องก็ปรับปรุงแก้ไขในทุกขั้นตอน ซึ่งจะทำให้บ้านที่ก่อสร้างขึ้นมา มีความแข็งแรงสวยงาม มั่นคง ตรงตามเป้าหมายที่ต้องการกระบวนการพัฒนาคนในสถานศึกษาก็เหมือนกับการสร้างบ้าน เพียงแต่การสร้างบ้านนั้นต้องใช้สถาปนิก ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกมาดำเนินการและเมื่อสร้างเสร็จแล้วก็เสร็จเลยไม่ต้องทำต่อ แต่กระบวนการสร้างคนนั้น ผู้ที่เป็นสถาปนิก คือ ครู และผู้บริหาร ซึ่งเป็นบุคลากรภายในจะต้องร่วมกันพัฒนาเด็กให้มีคุณภาพดี และจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องโดยไม่หยุด ผู้บริหารและครูในสถานศึกษามีการร่วมกันกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนว่าต้องการพัฒนาเด็กให้มีคุณสมบัติเป็นอย่างไร และถ้าจะให้เด็กมีคุณสมบัติดังกล่าวแล้วต้องช่วยกันคิด และช่วยกันวางแผน (Plan)ว่าจะต้องทำ อย่างไร แล้วช่วยกันทำ (Do) ช่วยกันตรวจสอบ (Check) และปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง (Action) เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาปรับปรุงคุณภาพให้ดีขึ้นอยู่ตลอดเวลา โดยร่วมกันทำงานเป็นทีม

3. ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดของระบบการประกันคุณภาพ และแนวคิดตามหลักการบริหารถ้าพิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับระบบการประกันคุณภาพ ที่ประกอบด้วย การควบคุม และการตรวจสอบคุณภาพ กับหลักการบริหารที่เป็นระบบครบวงจร (PDCA) ซึ่งประกอบด้วย การร่วมกันวางแผน (P) ร่วมกันปฏิบัติตามแผน (D) ร่วมกันตรวจสอบ (C) และร่วมกันปรับปรุง (A) จะเห็นว่ามี ความสอดคล้องกัน

กรมสามัญศึกษา (2542 : 5-6) ได้กำหนดแนวคิดหลักในการประกันคุณภาพการศึกษา

1. ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยมุ่งประโยชน์ที่เกิดกับผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยเชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้ตลอดชีวิต ในการจัดการศึกษาจึงต้องช่วยกระตุ้นเพื่ออำนวยความสะดวกส่งเสริมให้ผู้เรียนแต่ละคนให้คุณภาพเต็มตามศักยภาพและมีคุณภาพ สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

2. การใช้สถานศึกษาเป็นฐานในการบริหารจัดการ (School-based Management) โดยมุ่งให้โรงเรียนมีอำนาจในการตัดสินใจ บริหารจัดการได้ด้วยตนเอง อันจะนำไปสู่การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพส่งผลต่อผู้เรียนให้มีคุณภาพสูงขึ้นเพิ่มความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ เสริมพลังในสถานศึกษา ชุมชน และสังคม ร่วมมือกันจัดการศึกษาให้มีคุณภาพได้มาตรฐาน

3. การมีส่วนร่วม และร่วมคิดร่วมทำ (Participation and Collaboration) โดยมุ่งให้ทุกคน ทุกส่วนของสังคม เข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการจัดการศึกษา (All for Education) เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับบุคคลทุกคนและกับสังคม โดยส่วนรวมเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ความรับผิดชอบ และความผูกพันที่จะมุ่งมั่นร่วมมือ ร่วมใจกันพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้บรรลุสู่ความสำเร็จ



4. การกระจายอำนาจทางการศึกษาเป็นการมุ่งกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการศึกษา โดยเชื่อว่าจะทำให้เกิดความตระหนักในคุณประโยชน์และผลกระทบทางการศึกษาที่จะเกิดความร่วมมือพัฒนาคุณภาพประสิทธิภาพในการปฏิบัติ เพื่อคุณภาพการศึกษาอย่างจริงจัง

5. การแสดงความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ โดยมุ่งให้สถานศึกษาแสดงความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ในการจัดการศึกษาและปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ได้มาตรฐานต่อผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน สังคมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นหลักประกันและสร้างความเชื่อมั่นว่าสถานศึกษาสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เรียนมีคุณภาพได้มาตรฐานตามที่กำหนด พร้อมทั้งรายงานให้ผู้ปกครอง ชุมชน สังคม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับความก้าวหน้าและความสำเร็จในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาและพร้อมที่จะรับการตรวจสอบประเมินจากองค์กรภายนอก

จากแนวคิดดังกล่าวมา การประกันคุณภาพการศึกษามีเป้าหมายสำคัญคือ ร่วมกันปรับปรุงคุณภาพผู้เรียนให้ได้มาตรฐาน ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมจัดการศึกษา มีการกระจายอำนาจและสามารถติดตามตรวจสอบได้

## 2.2 การประกันคุณภาพการศึกษาในอิสลาม

อิสลามได้สนับสนุนให้มุสลิมที่เป็นผู้นำตั้งใจปฏิบัติงานให้มีคุณภาพมากที่สุด ดังที่ท่านศาสดามูฮัมมัด ﷺ กล่าวไว้ว่า

((إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ إِذَا عَمِلَ أَحَدُكُمْ عَمَلًا أَنْ يُتْقِنَهُ))

ความว่า “อัลลอฮ์ (ซุบฮู) จะพึงพอใจเมื่อบุคคลหนึ่งบุคคลใดในหมู่พวกเจ้า ซึ่งเมื่อเขาลงมือทำงานแล้ว เขาจะทำงานดีที่สุดใน”

(รายงาน โดย al-Baihaqi : 5314)

### 2.2.1 ความหมายคุณภาพในอิสลาม

คำว่าคุณภาพในภาษาอาหรับใช้คำว่าอัลญะอะฮ์ (الجودة) หรือคำว่าอัลอิติกอน (الاتقان) หรือคำว่าอัลอิฮฺसान (الاحسان) ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับในการทำงาน การศึกษา หรือการประกอบอามัลอิบะฮ์ดีก็ตาม

นอกจากนี้ การที่การงานจะมีคุณภาพหรือสมบูรณ์ได้นั้น ต้องครอบคลุมทั้งความตั้งใจที่บริสุทธิ์และความถูกต้อง ผลจากการปฏิบัติงานอย่างมีคุณภาพจะได้รับผลตอบแทนและผลบุญในวันอาคีเราะฮ์ ดังอัลลอฮ์ ﷻ ตรัสไว้ว่า

﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا﴾

ความว่า “แท้จริงบรรดาผู้ศรัทธาและกระทำความดีทั้งหลาย เราจะไม่ให้การตอบแทนของผู้กระทำความดีสูญหายอย่างแน่นอน”

(อัลกะฮ์ฟี : 30)

และท่านนบีมุฮัมมัดﷺ กล่าวว่า

((إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ ثُمَّ بَيَّنَ ذَلِكَ؛ فَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللَّهُ عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً، وَإِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللَّهُ عِنْدَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ إِلَى سَبْعِمِائَةٍ ضِعْفٍ إِلَى أَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ. وَإِنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللَّهُ عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً، وَإِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللَّهُ سَيِّئَةً وَاحِدَةً))

ความว่า “แท้จริงอัลลอฮ์ได้บันทึกไว้ซึ่งความดีและความชั่ว และพระองค์ก็ได้อธิบายเรื่องดังกล่าว ดังนั้นผู้ใดมีความประสงค์จะทำในสิ่งที่ดีแต่เขาไม่ได้ทำ อัลลอฮ์จะบันทึกไว้สำหรับเขาหนึ่งความดี เมื่อเขาได้ปฏิบัติความดีนั้นอัลลอฮ์จะบันทึกให้แก่เขาสิบเท่าตัวจนถึงเจ็ดร้อยเท่าหรือมากกว่า และผู้ใดตั้งใจจะทำในสิ่งชั่วแต่เขาไม่ได้ทำ อัลลอฮ์จะบันทึกให้แก่เขาหนึ่งความดี แต่เมื่อเขาลงมือทำสิ่งช่วนั้น อัลลอฮ์จะบันทึกแก่เขาหนึ่งเท่าเท่านั้น”

(บันทึกโดย al-Bukhari : 103)

อิมาม นะวะวี (2537 : 37-38) กล่าวว่า หะดีษนี้เป็นหะดีษกุศษีย์ และท่านได้สรุปสิ่งที่ได้รับจากหะดีษข้างต้นว่า อัลลอฮ์ﷻ จะเพิ่มความดีต่างๆมากมายเมื่อได้กระทำความดี แต่ไม่มีการเพิ่มโทษของความชั่วร้าย ทำเท่าไรก็ได้เท่านั้น

จากหะดีษข้างต้นชี้ให้เห็นว่า อิสลามได้ให้ความสำคัญกับการทำงานอย่างมีคุณภาพ และเป็นสิ่งทีวาญิบจะต้องทำงานอย่างมีคุณภาพและสมบูรณ์ เท่าที่เรามีความสามารถ

### 2.2.2 ความจำเป็นของการประกันคุณภาพการศึกษาในอิสลาม

จากหลักการทำงานคุณภาพในอิสลามที่กล่าวมา ประกอบกับในภาวะโลกและสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารสถานศึกษาอิสลาม โดยเฉพาะ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามต้องมีการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาในทุกๆด้านให้มีคุณภาพด้วยบรรทัดฐานคุณภาพของอิสลาม ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ ซากีร์น สุมาลี (ม.ป.ป. : สืบค้นออนไลน์) กล่าวว่า ปัจจุบันนี้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามกลายเป็นทางเลือกทางการศึกษาที่สำคัญของสังคมมุสลิม ผู้ปกครองจำนวนมากที่ส่งลูกหลานเข้าสู่สถาบันการศึกษาประเภทนี้ เพื่อหวังให้ลูกหลานมุสลิมเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ คำว่าคุณภาพ ในความเข้าใจของสังคมมุสลิมมิได้หมายถึงบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง มิได้หมายถึงการมีงานทำที่มั่นคง และมีได้หมายถึงเพียงแค่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีในโลกนี้เพียงเท่านั้น แต่ที่เราหมายถึงการมีชีวิตที่ดีทั้งในโลกคุณยา (โลกนี้) และโลกอาคีเราะฮ์ (โลกหน้า) ดังคำที่เรากล่าวขอพรจากพระเจ้าอยู่ประจำว่า

﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾

ความว่า “โอ้พระผู้อภิบาลของเราขอพระองค์ทรงโปรดประทานชีวิตที่ดีในโลกคุณยานี้แก่เรา และขอพระองค์ทรงประทานชีวิตในโลกอาคีเราะฮ์ที่ดีแก่เราด้วยเทอญ และขอให้พระองค์ให้ความคุ้มครองแก่เราให้พ้นจากการลงโทษของไฟนรกด้วยเทอญ”

(อัลบะกอเราะฮ์ : 201)

ดูอาหรือบทขอพรข้างต้นจึงเป็นเสมือนกับวิสัยทัศน์ (Vision) ในการจัดการการศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม กล่าวคือ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามต้องมีพันธกิจ (Mission) ในการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีคุณภาพชีวิตที่ดีในโลกนี้ และมีแนวทางที่ชัดเจนในการเดินทางสู่สรรเสริญอันสถาพรของพระองค์

ความจำเป็นในการดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม หากมองในแง่ความจำเป็นในมิติศาสนบัญญัติ (شرعية) ในความเป็นจริงแล้ววงจรเดมมิง ซึ่งเป็นแนวคิดที่สำคัญในการประกันคุณภาพการศึกษา มีความสอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลามอย่างยิ่ง แต่ถูกนำเสนอโดยนักวิชาการที่ไม่ใช่มุสลิมทำให้เราเข้าใจว่าการประกันคุณภาพจึงไม่มีความจำเป็นในมิติศาสนา (شرعية) จากการศึกษาและทำความเข้าใจกับระบบประกันคุณภาพการศึกษา พบว่า เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลามเป็นอย่างมาก และไม่มีส่วนที่

ขัดแย้งกับหลักการศาสนาอิสลามเลย นำเสียดายที่นักการศึกษาไม่ได้ศึกษาเพื่อนำหลักการเหล่านี้มาจัดระบบในเชิงบริหาร จะอย่างไรก็แล้วแต่ ผู้บริหารและบุคลากรของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามควรให้ความสำคัญกับการดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาบนพื้นฐานหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ซึ่งการปฏิบัติตามหลักคำสอนเหล่านี้สิ่งที่เราเราได้สร้างคุณภาพให้เยาวชนมุสลิมอย่างแท้จริง และจะได้รับผลบุญหรือสรวงสวรรค์จากพระองค์เป็นการตอบแทนในโลกอาคีเราะฮ์อีกด้วย

ดังนั้น คุณภาพการศึกษาในอิสลามจึงมิได้หมายถึงการประกันคุณภาพการศึกษาของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) เพียงเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการรับรองหรือความพึงพระทัยจากเอกองค์อัลลอฮ์ <sup>ﷻ</sup> อีกด้วย โดยระบบการประกันคุณภาพการศึกษามีความสอดคล้องกับหลักการรักษาความดีอย่างสม่ำเสมอหรืออิสติกอมะฮ์ (استقامة) นั่นเอง และการที่เราจะรักษากิจการงานของเราให้อิสติกอมะฮ์ (استقامة) ได้นั้นจำเป็นต้องอาศัยหลักการตรวจสอบตนเองที่เรียกว่ามุฮาซาบะฮ์ (محاسبة) และเมื่อเราตรวจสอบตัวเองแล้วเราก็นำผลการตรวจสอบที่ได้รับไปพัฒนาปรับปรุงตนเอง โดยใช้หลักการขัดเกลาตนเองหรือที่เรียกว่าอิศละฮ์นัฟซัค (اصلاح نفسك) แล้วนำมากำหนดเป็นแนวทางการพัฒนาตนเองให้ได้ผล โดยผ่านกระบวนการวางแผนที่ดี และกระบวนการการวางแผนที่ดีต้องเป็นการวางแผนร่วมกัน โดยใช้หลักการปรึกษาหารือหรือที่เรียกว่าชูรอ (شورى) หลังจากนั้นก็นำผลหรือแผนที่ได้จากการปรึกษาหารือไปดำเนินการปฏิบัติให้เป็นจริงโดยใช้หลักการทำความดีหรือที่เรียกว่าอามัลศอลิฮ์ (عمل الصالحات) โดยค่านึงเสมอว่าแผนการที่กำหนดไว้จะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของอัลลอฮ์หรือการมอบหมายต่อพระองค์ (توكل على الله)

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าการประกันคุณภาพเป็นกระบวนการจัดการศึกษา เพื่อสร้างความมั่นใจและเป็นหลักประกันต่อผู้ปกครอง ชุมชน และสังคมว่า สถานศึกษาสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เรียนที่จบการศึกษามีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา และเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยยึดหลักการทำงานให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม (تعاون) ต้องทำงานต่อเนื่องและยั่งยืน (استقامة) และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน (تعليم)

## 2.3 การมีส่วนร่วม

### 2.3.1 ความหมายการมีส่วนร่วม

นักวิชาการกล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

ณัฐฤกษ์ชัย ศรีมีชัย (2547: 46) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การที่ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นเองโดยประชาชนหรือกิจกรรมที่หน่วยงานของรัฐหรือเอกชนได้จัดขึ้น โดยประชาชนเป็นผู้เข้าร่วม โดยการรับฟัง เสนอความคิดเห็น ชักถาม ตัดสินใจ ดำเนินงาน รับประโยชน์ตลอดจนติดตาม ประเมินผลกิจกรรม

พงษ์วิชัย วิวิงสุ (2546 : 17) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคล ตัดสินใจอย่างมีเหตุและผลเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมหรือกระบวนการอย่างใดอย่างหนึ่งของกิจการหรือหน่วยงาน

อมรพรรณ ประจันตวนิชย์ (2550 : 23) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลตัดสินใจอย่างมีเหตุผลในการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ตลอดจนร่วมติดตามและประเมินผล รวมทั้งร่วมรับผิดชอบในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมหรือกระบวนการอย่างใดอย่างหนึ่งของกลุ่มคนหรือองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องกันทางด้านจิตใจ อารมณ์ และสังคม

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลเข้ามาช่วยเหลือ สนับสนุนในกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เป้าหมายบรรลุผลสำเร็จตามที่วางไว้

### 2.3.2 แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

อุทัย บุญประเสริฐ (2543 : 26-31) กล่าวว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีแนวคิดพื้นฐาน ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ตามแนวคิดของ Mc Gregor มี 2 แนวทางคือ ทฤษฎี X และทฤษฎี Y ตามแนวคิดทฤษฎี X เชื่อว่ามนุษย์ขี้เกียจและขาดความรับผิดชอบ ดังนั้นจึงต้องใช้วิธีการบังคับหรือควบคุมการทำงานอย่างใกล้ชิด ส่วนทฤษฎี Y เชื่อว่ามนุษย์มีความขยัน ชอบทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าสภาพการทำงานมีความเหมาะสม และคนมีส่วนร่วมในการทำงานโดยไม่ถูกบังคับก็ยิ่งจะมีความรับผิดชอบมากขึ้น

2. ความคิดเกี่ยวกับความเป็นองค์การของโรงเรียน (Concept of School Organization) โรงเรียนไม่ใช่เป็นเพียงสถานศึกษาที่เตรียมอนาคตให้แก่เด็กเท่านั้น แต่ยังเป็นสถานที่ที่นักเรียน ครู และผู้บริหารได้อยู่ร่วมกัน อาศัย เติบโตและพัฒนาไปด้วยกัน หากไม่มีการพัฒนาครู ครูและผู้บริหารไม่ร่วมมือกันแล้ว การพัฒนาก็ไม่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง จะไม่ทำให้นักเรียนมีชีวิตการเรียนรู้ที่มีคุณค่าและมีคุณภาพที่แท้จริงได้ โรงเรียนที่บริหารตามแนวคิดนี้จึงเป็นสถานที่ที่เด็กได้เติบโต ผู้บริหารและครูได้รับการพัฒนา ซึ่งผลการพัฒนาร่วมกันเหล่านี้ทำให้เกิดผลดีต่อประสิทธิผลของโรงเรียนโดยรวม

3. ในด้านรูปแบบการตัดสินใจ (Decision Making Style) การตัดสินใจสั่งการในระดับสถานศึกษาควรมีลักษณะร่วมมือกันใช้อำนาจ

4. แบบภาวะผู้นำ (Leadership Style) ทฤษฎีของ Serginiovanni ได้จัดระดับภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาไว้ 5 ระดับ คือ ภาวะผู้นำด้านเทคนิค ภาวะผู้นำด้านมนุษย ภาวะผู้นำทางการศึกษา ภาวะผู้นำเชิงสัญลักษณ์ และภาวะผู้นำทางวัฒนธรรม ซึ่งการบริหารแบบมีส่วนร่วม การทำงานมีความซับซ้อนมาก ผู้บริหารจึงต้องใช้แบบภาวะผู้นำหลายแบบผสมกัน คือต้องใช้แบบภาวะผู้นำทั้ง 5 แบบ

5. กลยุทธ์การใช้อำนาจ (Use of Power) ในการบริหารทั่วไปความจำเป็นต้องใช้อำนาจเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ แต่ตามทฤษฎีว่าด้วยที่มาของอำนาจ (Source of Power) ของ French และ Raven ได้แบ่งที่มาของอำนาจพื้นฐานเป็น 5 แบบ ได้แก่ อำนาจการให้รางวัล อำนาจจากการบังคับ อำนาจตามกฎหมาย อำนาจจากการอ้างอิง และอำนาจจากความรู้เชี่ยวชาญ การใช้อำนาจที่ไม่เหมาะสมหรือไม่ถูกวิธี อาจส่งผลเสียต่อการปฏิบัติงานและความพึงพอใจของสมาชิกได้เป็นอย่างมาก และการบริหารแบบมีส่วนร่วมจะมีส่วนมุ่งพัฒนาและกระตุ้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมมากขึ้น ดังนั้นการใช้อำนาจจากการอ้างอิง และอำนาจจากความรู้เชี่ยวชาญมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาวิชาชีพครู ต่อการเป็นผู้นำครู และการสนับสนุนให้นักศึกษาและคณาจารย์ใช้ศักยภาพอย่างเต็มที่

6. ทักษะเฉพาะในการบริหาร (Management Skill) ทักษะการบริหารแบบใหม่ๆ ที่ได้รับการพัฒนาและนำมาใช้ในองค์การ เช่นการใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการวิเคราะห์เพื่อการตัดสินใจ ใช้ทักษะการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง การใช้กลยุทธ์เพื่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาองค์การ เป็นต้น การบริหารแบบมีส่วนร่วม มีความจำเป็นต้องใช้ทักษะแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารมากขึ้น

7. การใช้ทรัพยากร (Use of Resources) สถาบันการศึกษามีอำนาจในการใช้และบริหาร ทรัพยากรด้วยตนเองมากขึ้น การที่สถาบันการศึกษามีอำนาจหน้าที่บริหารทรัพยากรเอง ทำให้ สถาบันการศึกษาได้บริหารงานตามสถานการณ์ของตนอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ต้องสิ้นเปลืองบุคลากร งบประมาณ และเวลาในการควบคุมและตรวจสอบ

ส่วน ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531 : 24) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วมของ ประชาชนไว้ 7 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 ถูกบังคับ ประชาชนที่เข้าร่วมในโครงการ เพราะถูกบังคับ ไม่มีทางเลือก

ระดับที่ 2 ถูกล่อ ประชาชนจะถูกล่อด้วยผลประโยชน์ในรูปแบบของค่าจ้างแรงงานหรือ ความสะดวกสบาย

ระดับที่ 3 ถูกชักชวน ส่วนมากจะเป็นโครงการที่ราชการคิดขึ้นเอง ชักชวนให้ประชาชน ร่วมมือโดยอาศัยโฆษณาประชาสัมพันธ์

ระดับที่ 4 สัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ผู้วางโครงการจะสำรวจปัญหาความต้องการของ ประชาชนด้วยการเรียกประชุม สอบถาม สัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจและแก้ปัญหายังเป็นเรื่องของ ทหาราชการ

ระดับที่ 5 มีโอกาสเสนอความเห็นโดยประชาชนจะมีโอกาสเข้าไปเสนอความเห็น เกี่ยวกับโครงการและวิธีดำเนินการ โดยการตัดสินใจยังเป็นของราชการ

ระดับที่ 6 มีโอกาสเสนอโครงการในระดับนี้ทางราชการกับประชาชนจะมีการ ปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ประชาชนจะมีโอกาสตัดสินใจว่าปัญหาของตนคืออะไร จะแก้ไขได้ อย่างไร วิธีใดดีที่สุดและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

ระดับที่ 7 มีโอกาสตัดสินใจ ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกเรื่อง ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผลโครงการ

จากแนวคิดและทฤษฎีที่นำเสนอ มุ่งอธิบายการทำงานที่ประสบความสำเร็จโดยแท้จริง ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

### 2.2.3 ความจำเป็นของการมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547: 20 – 21) ให้เหตุผลของความจำเป็นในการมีส่วนร่วม คือ

1. ทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่จำกัด ทุกคนมีความห่วงใย จึงต้องเข้ามามีส่วนร่วม
2. เพื่อให้ชุมชนและกลุ่มต่างๆ สนับสนุนต่อผลการตัดสินใจนั้นๆหรือในบางกรณี ที่หน่วยงานของรัฐ ไม่อยู่ในสถานะที่จะบังคับใช้การตัดสินใจนั้นๆได้หรือต้องได้รับความสมัครใจ

สนับสนุน จากคนส่วนใหญ่ของชุมชน จึงจะสามารถดำเนินการได้ มิฉะนั้น กลุ่มที่คัดค้านอาจทำให้โครงการล้มเลิกไปได้ จึงต้องให้ชุมชนสนับสนุนโครงการให้มาก

3. เมื่อต้องตัดสินใจอย่างไรแล้ว จะเกิดผลกระทบที่สำคัญต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคล
4. เพื่อหาทางเลือกที่ดีกว่า ทั้งนี้ฝ่ายรัฐบาลอาจไม่มีข้อมูลที่ดีหรือแนวคิดที่เหมาะสมที่สุดเสมอไป หรือจะลอกแบบจากกิจกรรมที่สำเร็จโดยใช้ชุดความรู้เดียว หรือแผนงานที่พิเศษเพียงแผนเดียวเพื่อไปใช้ในที่อื่น ที่ต่างสภาพแวดล้อมให้สำเร็จได้ง่ายๆ จึงต้องให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบหรือผู้ที่ใช้ประโยชน์จากโครงการมาร่วมให้ความคิดเห็นด้วย
5. เป็นหลักการบริหารบนพื้นฐานของความจริง และยุติธรรม ภายใต้ระบบประชาธิปไตย การให้มีส่วนร่วมจากประชาชนเสมือนการให้ตรวจสอบ การทำงานของหน่วยงาน นอกจากนี้การที่ชนกลุ่มต่างๆ มีส่วนร่วมโดยร่วมในการค้นหาปัญหา ร่วมวางแผน ฯลฯ หมายถึงการได้ให้ความเป็นธรรมที่จะให้พวกเขาได้รับประโยชน์จากการพัฒนาอย่างทั่วถึงยิ่งขึ้น
6. ประชาชนอาจเป็นต้นเหตุของความล้มเหลวของโครงการได้ถ้าไม่ให้มีส่วนร่วม เช่น การรณรงค์ลดปริมาณขยะ การให้ถุงซูบหูรี การเลิกดื่มสุรา การรักษาสุขภาพอนามัย การประหยัดพลังงาน ฯลฯ
7. ประชาชนอยู่ใกล้ขีดเหตุการณ์รับทราบและเผชิญปัญหานั้นๆเอง เช่น การรณรงค์ลดปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด การใช้สิ่งสาธารณะประโยชน์ การทุจริตการเลือกตั้ง การคอร์รัปชัน ฯลฯ
8. จำเป็นต้องมีตัวแทนประชาชนหลายฝ่าย ร่วมดูแล ผลประโยชน์ของตนเพราะที่ผ่านมามีผลประโยชน์จากการพัฒนาตกถึงเฉพาะคนบางกลุ่ม

## 2.2.4 หลักการและรูปของการมีส่วนร่วม

### หลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547 : 14-17) กล่าวถึงหลักการพื้นฐานสำคัญ 8 ประการที่ควรคำนึงถึง คือ

- 1) ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้เพราะถ้ามีการใช้เทคโนโลยีโดยที่มนุษย์ไม่มาร่วมคิด ร่วมรับรู้ หรือเข้าใจเพียงพอก็อาจไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร หรือตรงข้ามกลับใช้เพื่อทำลายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง หรือสิ่งแวดล้อมได้
- 2) เชื่อว่ามนุษย์ต่างมีความคิดและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน (อย่าคิดว่าเขาเป็นคนชั้นต่ำไม่มีศักดิ์ศรี)



- 3) เชื่อว่าทุกคนไม่ได้ชั่ว ดี มาตั้งแต่เกิด โดยเหตุที่เขายากจนอยู่นั้น มิใช่จากกรรมเก่า
- 4) เชื่อว่าชาวชุมชนต่างๆ มักมีภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในระดับหนึ่ง บางเรื่องที่ชาวชุมชนยึดถือจึงต้องค่อยๆ ให้ปรับตัวผสมผสานกับวิทยาการภายนอก
- 5) เชื่อว่าตนต่างกับชาวบ้านอยู่ไม่น้อย และชาวบ้านเองก็แตกต่างกันอยู่บ้าง ดังนั้นการจะให้มีส่วนร่วมจะเอาใจเราฝ่ายเดียวไม่ได้

6) ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสามารถพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นถ้าได้รับโอกาสที่จะร่วมคิด ร่วมเข้าใจ และร่วมจัดการ (Active Partner) เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม การที่มนุษย์บางกลุ่มปฏิเสธเทคโนโลยีอย่างสิ้นเชิง ก็เป็นไปตามระดับการเข้าใจในเทคโนโลยีนั้นอย่างถูกต้องหรือไม่ และมีกลวิธีปรับความเข้าใจกันมาสู่ระดับที่แต่ละฝ่ายยอมรับได้เพียงใด ซึ่งต้องให้ได้รับโอกาสที่จะเข้าใจ และยอมปรับให้เหมาะสมกับตนเองอย่างเหมาะสม

7) อาจใช้การมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบ เช่น

- (1) รูปแบบโดยตรง คือมีส่วนร่วมโดยตัวบุคคลแต่ละคน หรือ
- (2) ประชาชนก่อตั้งองค์กรขึ้นมามีส่วนร่วม หรือ
- (3) ให้มีตัวแทนมีส่วนร่วมโดยอ้อม ซึ่งยอมขึ้นกับบริบทของแต่ละพื้นที่ เช่นในพื้นที่ที่ประชาชนมีศรัทธาในตัวแทนของเขามาก การให้มีตัวแทนมาร่วมด้วยก็เพียงพอแต่ก็มักพบว่าแม้ในหมู่บ้านเดียวกันหรือชุมชนเดียวกันมักจะมีประชาชนหลากหลายกลุ่ม จึงควรเลือกผู้แทนของกลุ่มต่างๆ หลายภาคส่วน เข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มเติม นอกจากจะให้ผู้ผู้นำทางการมีส่วนร่วมด้วยเพียงคนเดียว

### รูปแบบการมีส่วนร่วม

นักวิชาการกล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วม ดังที่ Swans Burg (1996, อ้างถึงใน สารณี เปรมปรีดี, 2548: 11-12) ได้ศึกษารูปแบบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมและได้แบ่งองค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ 4 องค์ประกอบ ดังนี้

1. การไว้วางใจกัน (Trust) หากผู้บริหารให้การยอมรับไว้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชา จะทำให้เกิด (1) ผู้ปฏิบัติงานทุกคนรู้จักงานของเขาดีกว่าใครๆ (2) ทุกคนมีความรับผิดชอบในการบริหารงานในแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสม และ (3) บุคลากรทุกระดับในองค์กร ใช้สติปัญญาความเฉลียวฉลาดและความคิดสร้างสรรค์ในการปฏิบัติงาน

2. ความยึดมั่นผูกพันต่อองค์กร (Commitment) บุคคลไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารหรือผู้ปฏิบัติงานต่างต้องการความยึดมั่นผูกพัน ซึ่งเป็นลักษณะที่ได้จากการพัฒนาการให้โอกาสเข้ามามีส่วนร่วมกับผู้บริหารที่มีความยึดมั่นผูกพันกับองค์กร และภายใต้การบริหารแบบมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดความยึดมั่นผูกพันโดยไม่ทำให้เกิดโทษ

3. การตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน (Goal and Objectives) การจัดการความขัดแย้งเป็นความต้องการหลัก หรือเป้าหมายของการบริหารแบบมีส่วนร่วม เพราะทุกคนมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์เดียวกัน มีการทำงานที่มีทิศทางเดียวกัน มีความรับผิดชอบร่วมกัน ผลผลิตหรือผลงานก็จะออกมาอย่างมีประสิทธิภาพ

4. ความเป็นอิสระต่อความรับผิดชอบในงาน (Autonomy) ในการทำงานผู้ปฏิบัติงานต้องการความเป็นอิสระต่อความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน ในการตัดสินใจในงานของตนเอง ซึ่งจะทำให้มีความทุ่มเทและเต็มใจในการปฏิบัติงานอย่างเต็มที่เต็มความรับผิดชอบที่ตนได้รับ

กรมสามัญศึกษา (2544 : 21) กล่าวถึงการบริหารและมีส่วนร่วมว่า เป็นวิธีการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในการทำงานร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการศึกษา ทั้งในระดับเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา

ส่วน สมนึก ปัญญาสิงห์ (2542 : 27) เสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมไว้ว่าเป็นรูปแบบที่

1) เน้นประชาชนเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการแก้ไขปัญหา กล่าวคือ เน้นบทบาทของประชาชนและชุมชนเป็นศูนย์กลาง ชุมชนเป็นเจ้าของเรื่อง เจ้าของโครงการ เพื่อให้ชุมชนมีบทบาทแก้ไขปัญหาด้วยพลังความรู้ ความสามารถของตนเองมากขึ้น หน่วยงานภายนอกเป็นผู้ให้การสนับสนุนเรื่องเทคนิควิชาการ ความรู้ ตลอดจนงบประมาณสมทบ

2) พัฒนาขีดความสามารถและสร้างพลังกลุ่มชุมชนให้เข้มแข็ง ช่วยให้เขาคิด ไม่ใช่คิดให้เขาทำ และช่วยให้เขาทำ ไม่ใช่ทำให้เขา ทำนี้เพื่อให้กลุ่มหรือองค์กรเข้มแข็ง สามารถบริหารจัดการและพึ่งตนเองได้

3) พัฒนากระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมจากชุมชน ได้แก่ การวิเคราะห์ การเสนอแนะการวิจารณ์ การตรวจสอบอย่างเปิดเผย โปร่งใส ช่วยคิดแนะนำปรับปรุง เช่น การมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานของรัฐกับองค์กรประชาชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยกันเอง เป็นต้น

4) การมีหุ้นส่วนในกระบวนการพัฒนาและทำงานร่วมกัน ฝึกกำลังความรู้ความสามารถ และความรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่ การแก้ไขปัญหาจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐทั้งในระดับภาคและระดับท้องถิ่น องค์กรเอกชนและประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

5) การดำเนินโครงการ และจัดกิจกรรมร่วมกัน เช่น การสร้างผลงานและการติดตามตรวจสอบ ประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพของโครงการ เช่น ใช้งบประมาณน้อยแต่ได้ผลงานมากไม่มีการสูญเปล่า ทำได้อย่างประหยัด ใช้ทรัพยากรบุคคลน้อย คุ่มค่า และที่สำคัญคือการแก้ไขปัญหา ร่วมกับชุมชน

กัลजारท์ แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วม โดยใช้ความเที่ยงตรงที่ใช้วิเคราะห์การมีส่วนร่วมเป็น 4 ประเภท ดังนี้ (ธีระพงษ์ แก้วหาญ, 2543 : 155)

ประเภทที่ 1 การมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ (Passive Participation) ชั้นนี้เป็นชั้นเริ่มแรก ซึ่งถือว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นการยอมรับ (Accepting) หรือการเพิ่ม (Gaining) การเข้าถึงผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม หรือการช่วยเหลือปัจจัยการดำรงชีวิตเฉพาะหน้าบางประการ สำหรับผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนา ซึ่งอาจจะหมายถึงบริการหรือสิ่งอำนวยความสะดวกเฉพาะซึ่งไม่เคยมีมาก่อนหรือหมายถึงการปรับปรุงหรือการแนะนำรูปแบบการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจใหม่

ประเภทที่ 2 การมีส่วนร่วมแบบสะท้อนการถูกกระทำ (Passive Participation) การมีส่วนร่วมประเภทนี้เป็นส่วนต่อเนื่องจากประเภทที่หนึ่ง โดยถือว่าการมีส่วนร่วมเป็นกิจกรรมทางการศึกษาบางประการที่สามารถช่วยให้ประชาชนเข้าใจสาเหตุของสภาพการณ์ต่าง ๆ เช่น การด้อยพัฒนา และเข้าใจปัญหา ซึ่งจะต้องแก้ไขโดยการจัดทำโครงการพัฒนา

ประเภทที่ 3 การมีส่วนร่วมแบบกระตือรือร้น (Active Participation) การมีส่วนร่วมในชั้นที่ 3 นี้ เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับองค์กรหรือบุคคลระดับพื้นฐาน (Grass Roots) ซึ่งเป็นผู้รับประโยชน์จากโครงการ การมีส่วนร่วมในระดับนี้ คือ การส่งเสริม (Promote) หรือการร่วมผลักดันให้องค์กรที่เกี่ยวข้องของชุมชนเข้าดำเนินการควบคุม หรือติดตามผลของโครงการหรือทำการกระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับกว้างๆ จากกลุ่มอื่นๆทั่วไป ที่มีอยู่ในส่วนต่างๆของสังคม นอกเหนือไปจากกลุ่มผลประโยชน์เอง โดยปกติแล้วการมีส่วนร่วมในมิตินี้ รวมไปถึงองค์กรในท้องถิ่นที่มีอยู่แล้วและมีขอบข่ายที่ขยายความครอบคลุมไปถึงกลุ่มอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบด้วย

ประเภทที่ 4 การมีส่วนร่วมแบบสะท้อนความกระตือรือร้น (Active/Reflective Participation) ชั้นนี้เสริมต่อจากชั้นการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นเป็นการสะท้อนหรือการประเมินเกี่ยวกับข้อจำกัด และทางเลือกต่าง ๆ ของโครงการภายใต้บริบทระดับชาติ ภายใต้เงื่อนไขเดิมของโครงการที่มีอยู่ โดยปกติจะรวมถึงการออกแบบการก่อรูปหรือการประเมินเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ทางเลือกของโครงการพัฒนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะความจำเพาะของโครงการ และลักษณะทั่วไปของสังคมที่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การศึกษา ตัดสินใจไปจนถึงการประเมินผลและควบคุม

และ ทร สุนทรายุทธ (2551 : 540) แบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมได้ 4 ประเภท คือ

1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) คือ การกำหนดตามความต้องการ และจัดลำดับความสำคัญ

2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation) คือ การนำสิ่งที่ได้จากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมาดำเนินการด้วยวิธีการต่างๆ

3) การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ (Benefits) คือ การคำนึงถึงผลประโยชน์เชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ และการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่ม

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ซึ่งสิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตคือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectation)

จากแนวคิดข้างต้น สรุปได้ว่า ลักษณะและรูปแบบการมีส่วนร่วมประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญต่างๆ โดยมุ่งหวังเพื่อให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในองค์กรได้มีส่วนร่วมในทุกชั้น และส่งผลในแง่ของความรู้สึกผูกพันต่อองค์กรในที่สุด

## 2.4 การมีส่วนร่วมตามรูปแบบอิสลาม

อิสลามสนับสนุนให้ทำงานแบบมีส่วนร่วมหรือการทำงานแบบบูรณาการเนื่องจากการทำงานแบบเดียวจะใช้แนวคิดเพียงคนเดียว ซึ่งในการทำงานอาจจะไม่ครอบคลุมและรอบครอบเหมือนร่วมกันคิดหลายคน นอกจากนั้น อาจจะขาดด้านหนึ่งด้านใด ซึ่งหากร่วมกันคิดจะมีข้อบกพร่องน้อยมาก

อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสในกุรอานว่า

﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...﴾

ความว่า “จงยึดมั่นอยู่กับสายเชือกแห่งอัลลอฮ์อย่างพร้อมเพรียงกันเถิด และจงอย่าแตกแยกแบ่งฝ่าย...”

(อาลอิมรอน : 103)

ท่านนบีมุฮัมมัดﷺ กล่าวว่า

((إِنَّ اللَّهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ ، وَيَدُ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ ، وَمَنْ شَدَّ شَدَّ إِلَى النَّارِ))

ความว่า “แท้จริงอัลลอฮ์จะไม่ทรงรวบรวมประชาชาติของฉันให้อยู่บนความหลงผิด หัตถ์ของพระองค์จะอยู่ร่วมกับญะมาอะฮ์ และผู้ใดที่กระทำการแปลกแยกออกไปเขาก็แปลกแยกไปสู่ไฟนรก”

(บันทึกโดย Abu Daud : 2167)

กระบวนการทำงานแบบญะมาอะฮ์ที่คิโนั้นจะประกอบด้วย การวางแผน วางคนตามความสามารถและความถนัดของแต่ละคน การวิเคราะห์สภาพปัญหาและแนวทางแก้ไข กำหนดเป้าหมายและขั้นตอนเป็นข้อดีซึ่งจะแตกต่างกับการทำงานแบบเดี่ยวที่ใช้ความคิดเห็นส่วนตัวเท่านั้น ท่านรอซูลﷺ ได้รวบรวมบรรดาศอฮาบะฮ์ ณ บ้านของอัลอัครอบ อบีอัครอมและได้ทำการบัยอะฮ์ (สัตยาบัน) วางแผนการทำงานอิสลามขึ้นเป็นครั้งแรก และสามารถพิชิตคาบสมุทรอาหรับได้ในเวลาถัดมาหากศึกษาการทำงานแบบญะมาอะฮ์ จะเห็นได้ว่าลักษณะการทำงานดังกล่าวมีรายละเอียด ดังนี้

1. กิจกรรมที่ปฏิบัติ นั้น ต้องมาจากมติของญะมาอะฮ์หรือการชูรอจากความหมายข้างต้นสามารถเข้าใจว่า การทำงานแบบญะมาอะฮ์ แม้ว่าจะทำไปคนเดียวก็ตาม ตรงกันข้ามหากทำงานหลายคนที่ร่วมกันทำแต่มิได้มีการประชุมหรือการกำหนดแนวทางเป็นญะมาอะฮ์ ก็ไม่เรียกว่าการทำงานแบบญะมาอะฮ์

2. ญะมาอะฮ์ นั้นต้องมีระบบและวิธีที่ละเอียดอ่อนเป็นแนวทางสำหรับการปฏิบัติและต้องสอดคล้องกับสิ่งที่เราเผชิญชวน หมายถึง จุดกำหนดวิธีการและอ้างอิงต้องกลับสู่อุดมการณ์อิสลามทั้งสิ้น กล่าวคือ ญะมาอะฮ์ต้องยึดมั่นกับอัลกุรอานและซุนนะฮ์ของท่านรอซูล

3. การทำงานทุกอย่างนั้นต้องสอดคล้องกับแนวทาง การวางแผนและวิธีการจากมติที่ประชุม ต้องมีความสัมพันธ์กันระหว่างสื่อการปฏิบัติระดับขั้นตอน จุดประสงค์หลักและวิธีการที่เป็นมติที่ประชุม อิสลามได้เน้นแนวทางและจุดประสงค์นั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของบทบัญญัติ ด้วยเหตุนี้การทำงานแบบญะมาอะฮ์ จะไม่ขัดแย้งกับหลักการอิสลาม

4. การทำงานทุกอย่างวางเป้าหมาย เพื่อไปสู่จุดประสงค์ที่กำหนดไว้จุดประสงค์ชัดเจน นั้นเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะเมื่อจุดประสงค์ที่ชัดเจนแล้วจะทำให้การวางแผนกำหนดกฎต่างๆ นั้น จะสามารถปฏิบัติได้ง่ายยิ่งขึ้นจากประเด็นที่กล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการทำงาน

แบบญะมาอะฮ์เป็นสิ่งจำเป็นอย่าง ยิ่งสำหรับมุสลิม อย่างไรก็ตาม กระบวนการทำงานแบบญะมาอะฮ์นั้น จะต้องมีความหมายที่ดีโดยการทำงานเป็นทีม ฝึกอบรมผู้ร่วมงานเพื่อพัฒนาศักยภาพ ให้มีความรู้ ความสามารถเท่าเทียมกันและที่สำคัญยิ่งในการทำงานแบบญะมาอะฮ์จะต้องมีผู้นำหรือหัวหน้างานที่สามารถนำพาสมาชิกได้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนด ส่วนหน้าที่ของสมาชิกจะต้องปฏิบัติและเชื่อฟังผู้เป็นหัวหน้าหรือผู้นำอย่างเคร่งครัด ดังปรากฏในอัลกุรอาน

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾

ความว่า “ผู้ศรัทธาทั้งหลาย! จงเชื่อฟังอัลลอฮ์และเชื่อฟังรอซูลเถิด และผู้ปกครองในหมู่พวกเจ้าด้วย”

(อันนิสาอ : 59)

Ahmad Sonhaji Muhammad (1989 : 5/94-97) อธิบายโครงการข้างต้นว่า การเชื่อฟังอัลลอฮ์ คือ การปฏิบัติตามที่อัลกุรอานระบุ ส่วนการเชื่อฟังรอซูล คือ การปฏิบัติแนวทาง วิถีทางการดำเนินชีวิตของท่านนบี และการเชื่อฟังผู้ปกครอง(ผู้นำ) คือ การปฏิบัติตามมุสลิมที่มีวิชาความรู้เกี่ยวกับอิสลาม

ท่านนบีมุฮัมมัดﷺ กล่าวถึงความสำคัญของการยึดมั่นในญะมาอะฮ์(การมีส่วนร่วม) ว่า

((...تَلَزُمُ جَمَاعَةِ الْمُسْلِمِينَ وَإِمَامَتِهِمْ قُلْتُ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ جَمَاعَةٌ وَلَا إِمَامٌ قَالَ فَاعْتَرِلْ تِلْكَ الْفِرْقَ كُلَّهَا وَلَوْ أَنْ تَعْضَّ بِأَصْلِ شَجَرَةٍ حَتَّى يُدْرِكَكَ الْمَوْتُ وَأَنْتَ عَلَى ذَلِكَ))

ความว่า “...(ท่านนบีﷺ) ได้กล่าวว่า ท่านจงยึดมั่นอยู่กับกลุ่มของมุสลิม และผู้นำของพวกเขา (หมายถึง ญะมาอะฮ์มุสลิม) ฉันทัน (อุซัยฟะฮ์ เบ็ญญะยะมาน) ได้กล่าวว่า ถ้าไม่มีญะมาอะฮ์และผู้นำ? ท่านนบีﷺ กล่าวว่า ท่านจงปลีกตัวออกจากทุกๆกลุ่มเหล่านั้น ถึงแม้ท่านจะมีชีวิตด้วยการกัดกินรากไม้ก็ตาม จนกระทั่งความตายได้มาหาโดยที่ท่านมีชีวิตอยู่อย่างนั้น

(บันทึกโดย al-Bukhari : 3338)

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษามีส่วนร่วมตามรูปแบบอิสลามของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี โดยใช้หลักการทำงานแบบญะมาอะฮ์ในกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษา 4 ด้าน ได้แก่ ด้านซุรูด ด้านอามัล ด้านมูรอกออะฮ์ และด้านอิสลาฮ์ ซึ่งมีรายละเอียดและสาระสำคัญแต่ละขั้นตอน ดังนี้

### 2.4.1 การมีส่วนร่วมด้านชुरอ (การปรึกษาหารือในอิสลาม)

คำว่า“ชुरอ” เป็นคำภาษาอาหรับ หมายถึง การประชุมปรึกษาหารือตามรูปแบบอิสลาม จนได้ข้อสรุปหรือมติเพื่อนำไปปฏิบัติ

อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสในกุรอานว่า

﴿وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾

ความว่า “และกิจการของพวกเขามีการปรึกษาหารือระหว่างกัน”

(อิซชุรอ : 38)

ส่วนหุกมหรือบทบัญญัติของชुरอ อัลลอฮ์ ﷻ ได้บัญญัติไว้ในหลายโองการด้วยกันซึ่งโองการต่างๆเหล่านั้น บรรดานักปราชญ์อิสลามล้วนมีทัศนะความเห็นที่แตกต่างกัน กล่าวคือบางกลุ่มมีความเห็นว่า การปรึกษาหารือเป็นวาฮิบและบางกลุ่มมีความเห็นว่า การปรึกษาหารือเป็นสุนนะฮ์ ซึ่งพิจารณาได้ดังนี้

รากฐานของการชुरอ อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾

ความว่า : “และจงปรึกษาหารือกับพวกเขาในกิจการทั้งหลาย ครั้นเมื่อเจ้าได้ตัดสินใจแล้ว ก็จงมอบหมายแด่อัลลอฮ์เถิด”

(อาละอิมรอน :159)

Ibn Kathir (1999 : 2/149) อธิบายอายะฮ์ (โองการ) ข้างต้นว่า ท่านนบี ﷺ ปรึกษาหารือกับบรรดาศอฮาบะฮ์ในการกระทำหนึ่งๆเมื่อเกิดเหตุการณ์ เพื่อปรึกษาหาแนวทางที่ดีในการปฏิบัติ ดังเช่นการปรึกษาหารือในสงครามบะดร์ สงครามคอนด็อก สงครามฮุคัยบียะฮ์ และอื่นๆ และเมื่อได้ปรึกษาหารือในการกระทำแล้วก็ให้มอบหมายการกระทำดังกล่าวต่ออัลลอฮ์ ﷻ การระดมความคิดเห็นของกลุ่มคนเพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะที่ดีที่สุด แล้วนำข้อเสนอแนะดังกล่าวสู่การปฏิบัติ ซึ่งการปฏิบัติจะสำเร็จหรือไม่เป็นอำนาจและเอกลิทธิของอัลลอฮ์ ﷻ ดังนั้นพระองค์จึงกำหนดไว้ในอายะฮ์ข้างต้นหลังจากการปรึกษาหารือ (Shura) คือให้มอบหมาย (Tawakkal) การงานต่างๆแด่พระองค์ แล้วพระองค์จะเป็นผู้ทรงพิจารณาว่าจะให้ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว

นักปราชญ์ด้านนิติศาสตร์อิสลามมีความคิดเห็นแตกต่างกันเกี่ยวกับบทบัญญัติชุรอสอง ทัศนะ ดังนี้ (อับดุลสุโก ดินอะ, 2556 : 20)

ทัศนะที่หนึ่ง การชุรอนั้นเป็นบทบัญญัติที่ถูกสนับสนุน (สุนัต) ให้ผู้นำควรกระทำ มิได้ บังคับ ดังที่อิบนุกะษีร์ กล่าวว่า นักนิติศาสตร์อิสลามบางท่านมีทัศนะว่า การชุรอนั้นเป็นสุนัต สำหรับผู้ปกครองดังที่ท่านศาสดาได้เคยปรึกษาหารืออัครสาวกของท่าน (Ibn Kathir, 1988 : 1/420)

ทัศนะที่สอง การชุรอนั้นเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองต้องปฏิบัติ (วาญิบ) ปราชญ์อิสลาม ส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นอิหม่ามกูรฎูบีย์ (al-Qurlubi, Muhammad Ahmad, 1993 : 1594) อิหม่าม อัชเชากานีย์ (al-Shawkani, Muhammad bin Ali, 1993 : 1594) มะหมุด ชัลตุต (Shaltut, Mahmud, 1983 : 368) มุฮัมมัด รอซิด ริฎอ (Rashid Ridha, Muhammad, 1924 : 32-33) มีทัศนะว่าเป็นหน้าที่ (วาญิบ) ของผู้ปกครองจะต้องมีกระบวนการชุรอ อย่างไรก็ตามจะมีคำถามว่า ในเมื่อกระบวนการ ชุรอจำเป็นสำหรับผู้ปกครองมุสลิมแล้วจำเป็นหรือไม่ที่ผู้นำมุสลิมจะต้องปฏิบัติตามมติ อันเนื่องมาจากผลของการชุรอ

สำหรับเรื่องนี้ปราชญ์อิสลามมีความคิดเห็นแตกต่างกันออกเป็น 3 ทัศนะ ดังนี้ (อับดุลสุโก ดินอะ, 2556 : 21)

ทัศนะที่หนึ่ง นักปราชญ์ด้านนิติศาสตร์อิสลามส่วนหนึ่งมีทัศนะว่า ไม่จำเป็นเสมอไปที่ ผู้นำจะต้องปฏิบัติตามมติของกระบวนการชุรอ อันเนื่องจากไม่มีหลักฐานจากคัมภีร์อัลกุรอาน และวจนะศาสดา อีกทั้งหลายครั้งท่านศาสดาและอัครสาวกของท่านใช้กระบวนการชุรอ แต่ท่าน เหล่านั้นมิได้ปฏิบัติตาม (Muta walli, Abd al-Hameed, 1996 : 664-667)

ทัศนะที่สอง นักปราชญ์ด้านนิติศาสตร์อิสลามอีกส่วนหนึ่งมีทัศนะว่า จำเป็นที่ผู้นำ จะต้องปฏิบัติตามมติของกระบวนการชุรอ ยกเว้นบางกรณีที่เป็นเช่นนั้น อันเนื่องมาจากท่าน ศาสดา และอัครสาวกของท่านส่วนใหญ่จะปฏิบัติตามมติของการชุรอ ถึงแม้จะมีบางครั้งที่ท่าน ไม่ปฏิบัติตาม (al-Sahuri, Muhammad, 1989 : 182)

ทัศนะที่สาม นักปราชญ์ด้านนิติศาสตร์อิสลามอีกส่วนหนึ่งมีทัศนะว่า จำเป็นที่ผู้นำ จะต้องปฏิบัติตามมติของกระบวนการชุรอ ยกเว้นท่านศาสดา เพราะหลักฐานจากคัมภีร์อัลกุรอาน ในโองการชุรอ โองการที่ 38 นั้นยกเว้นท่านศาสดา เพราะท่านเป็นศาสนทูตของพระเจ้าที่ทุกคน ต้องปฏิบัติตามท่าน แต่สำหรับคนอื่นที่เป็นผู้นำไม่มีข้อยกเว้น (Aawdah, Abd al-Qadir, n.d. : 150)

นอกจากนี้ การที่อัลกุรอานถูกประทานลงมาด้วยคำสั่งใช้ให้มีการประชุมหารือ นั้นนับว่าเป็นสิ่งที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นล้วนเป็นสิ่งที่ได้ติกรอบ สังคมมุสลิมไว้ ด้วยเหตุเช่นนี้จึงเป็นธรรมดาที่จะต้องมีการประชุมหารือกัน ดังเช่นสงครามต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยของท่านนบี ﷺ ก่อนที่ท่านจะดำเนินการใดๆ ท่านจะเรียกประชุมเหล่าศอฮาบะฮ์



ทุกครั้งเพื่อที่จะทำการปรึกษาหารือกันว่าควรจะใช้กลยุทธ์วิธีการใดดีแน่นอนอนบี ﷺ ผู้ซึ่งเป็นแม่ทัพมีสิทธิที่จะยกเลิกกฎการปรึกษาหารือหลังจากที่สงครามได้ยุติลง แต่เมื่อได้มีการปรึกษาหารือกันทำให้สังคมพัฒนาขึ้น และท่านก็รู้ดีถึงวิธีการที่ดีที่สุดในการจัดระเบียบสังคมนั่นก็คือ ต้องจัดอบรมด้วยวิธีการปรึกษาหารือ และสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นล้วนเป็นการยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าจำเป็นที่สังคมจะต้องรักษาไว้ซึ่งการชुरอ

ท่านอับดุลลอฮ์เราะฮ์ได้กล่าวว่าบ่อยครั้งที่ท่านอนบี ﷺ ได้ทำการประชุมหารือกับบรรดาสาวกว่า

" مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَكْثَرَ مَشُورَةً لِأَصْحَابِهِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "

ความว่า “ฉันไม่เคยเห็นผู้ใดทำการปรึกษาหารือมากกว่าท่านรอซูลﷺ”

(บันทึกโดย Ahmad : 4/328)

จากคำกล่าวของท่านอับดุลลอฮ์เราะฮ์ดังกล่าว สามารถเข้าใจได้ว่า หากชुरอเป็นกิจวัตรประจำของท่านอนบี ﷺ ทั้งๆที่ท่านได้รับการชี้แนะจากวะฮยูอยู่แล้ว และถือได้ว่าเป็นผู้ที่เพียบพร้อมสมบูรณ์ทั้งในแง่สติปัญญา ท่านมิได้ละเลยจากการประชุมหารือเลย เพราะท่านทราบดีถึงคำสั่งใช้ที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้เกี่ยวกับการณ์นี้ว่าจะเกิดมิตี้ออกอย่างมากมาย ฉะนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกเลยหากจะกล่าวว่า ชुरอเป็นสิ่งจำเป็น เพราะท่านอนบี ﷺ ได้เน้นย้ำและปฏิบัติเป็นประจำ

นอกจากท่านอนบี ﷺ แล้ว คอลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมทั้งหลาย พวกเขาได้ทำการปรึกษาหารืออยู่เป็นประจำในกิจการทางการเมืองการปกครอง ตลอดจนผลประโยชน์ของรัฐและชุมชนโดยรวม มัยมูนะ บิน มะฮฺรอม กล่าวว่า “เมื่อท่านออบูบักรได้ประสบกับปัญหา ท่านก็จะกลับไปดู อัลกุรอาน หากอัลกุรอานระบุไว้ ท่านก็ตัดสินใจตามนั้น หากอัลกุรอานมิได้ระบุไว้ท่านก็กลับไปดูซุนนะฮ์ของท่านอนบี ﷺ หากซุนนะฮ์ระบุไว้ท่านก็ตัดสินใจตามนั้น หากทั้งยังมีได้ระบุไว้ ท่านก็ถามศอฮาบะฮ์ว่า พวกท่านเห็นท่านอนบี ﷺ ตัดสินปัญหาได้อย่างไร หากไม่มีแบบอย่างตามซุนนะฮ์ของท่านอนบี ﷺ ท่านออบูบักรก็จะรวบรวมผู้นำผู้รู้เพื่อประชุมและปรึกษาหารือกัน เมื่อมีมติเป็นแนวเดียวกันก็ดำเนินการตัดสินใจตามนั้น และท่านอุมร์ก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกับท่านออบูบักร คือหากอัลกุรอานและซุนนะฮ์มิได้ระบุไว้ ท่านก็จะถามว่า ท่านออบูบักรตัดสินใจปัญหาอย่างไร หากมีท่านอุมร์ก็จะตัดสินใจตามนั้น หากไม่มีท่านเรียกประชุมบรรดานักปราชญ์เพื่อปรึกษาหารือถึงปัญหาดังกล่าว หากมีมติส่วนใหญ่เห็นว่อย่างไร ท่านก็จะตัดสินใจตามนั้น” และท่านอุมร์ อิบน์ ก็อฏฏอบ ผู้ซึ่งเป็นคอลีฟะฮ์ท่านที่สองแห่งอิสลาม ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ชอบรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างกัน และนอกจากนี้การมีส่วนร่วม(ชुरอ)ยังถือเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของบรรดาศอฮาบะฮ์ที่นอกจากจะทำให้เกิดความพึงพอใจและความร่วมมือในระดับสูงแล้ว ยังช่วยส่งเสริมให้มีการสร้างนวัตกรรมทางการบริหาร

มากมาย โดยเฉพาะในสมัยของท่านคอลีฟะฮ์ อุมัร นวัตกรรมเหล่านี้รวมถึงการสร้างเมืองบัสเราะฮ์ และกัฟะฮ์ในประเทศอิรัก และการจัดตั้งกรมต่างๆ เช่น กรมบัญชี และกรมสารนิเทศ ซึ่งทำหน้าที่ในการจัดเก็บและบริหารข้อมูลสารสนเทศ (Naceur Jabnoun, 2548 : 55)

จากหลักการเกี่ยวกับซุรอที่กล่าวมา พบว่า การมีส่วนร่วมในการซุรอเป็นวิธีการหนึ่งที่อิสลามสนับสนุน มีแบบอย่างและที่มาจากปฏิบัติของท่านนบีและบรรดาศอฮาบะฮ์ไว้เป็นบรรทัดฐาน ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้จะช่วยให้สามารถทำความเข้าใจกับปัญหาใดปัญหาหนึ่ง และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในองค์กรทุกระดับ รวมถึงการนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการสถานศึกษาเพื่อให้มีคุณภาพด้วยทั้งในมิติทั่วไปและศาสนา การนำหลักการซุรอมาใช้ให้เกิดผลอย่างแท้จริงคือ ทุกคนต้องแสดงความคิดเห็นของตนเองด้วยความสัจจริงและเที่ยงตรง ต้องไม่มีอคติใดๆ และเมื่อมีการลงมติใดๆแล้วผู้ที่มีความคิดเห็นในทางตรงข้ามก็ต้องเปิดใจยอมรับมติดังกล่าว ดังนั้นสิ่งสำคัญที่สุดในการซุรอ คือ การตั้งเป้าหมายสูงสุดของการดำเนินงานเพื่อบรรลุตามเจตนารมณ์ของอิสลาม

#### 2.4.2 การมีส่วนร่วมด้านอามัล (การปฏิบัติ)

อามัล เป็นคำภาษาอาหรับมาจากคำว่า "عمل" หมายถึง การปฏิบัติด้วยความตั้งใจ หรือความพยายามทางกายหรือทางสติปัญญาของมนุษย์เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

อิสลามกำหนดให้มุสลิมทุกคนมุ่งหวังที่จะได้รับการตอบแทนจากอัลลอฮ์ ﷻ และมุ่งทำงานเพื่อพระองค์เท่านั้น แต่สิ่งที่เป็นอยู่ในงานสังคมส่วนร่วมของมุสลิมในทุกวันนี้ ไม่ได้อยู่ในรูปแบบของอิสลามเลย ทั้งนี้ก็เพราะสมาชิกในสังคมมุสลิมไม่ได้รับการฝึกอบรม ไม่ได้เรียนรู้บทบัญญัติอิสลามมาตั้งแต่ต้นที่จะให้เป็นแบบแผนแห่งการดำเนินชีวิต ดังนั้น การมีส่วนร่วมด้านอามัลในอิสลาม จึงเป็นการปฏิบัติหรือการดำเนินงานซึ่งเป็นหน้าที่ของทุกคน เมื่อมีการมอบหมายงานแล้วผู้ที่รับมอบหมายงานจะต้องปฏิบัติงานด้วยความรับผิดชอบและทุ่มเท ผู้ที่มีศรัทธามั่นในอัลลอฮ์ ﷻ จะต้องเป็นผู้ที่รักษาสัญญา ดังที่ปรากฏในอัลกุรอาน

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾

ความว่า “โอ้บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย จงรักษาสัญญาให้ครบถ้วนเถิด”

(อัลมาอิดะฮ์ : 1)

ข้อสัญญาในการปฏิบัติงานคือ แผนการดำเนินงานและการมอบหมายงานระหว่างกัน ซึ่งแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบในสิ่งที่ได้รับมอบหมายไว้ ทั้งนี้จากประวัติศาสตร์ระบุปัจจัยที่นำความสำเร็จของการปฏิบัติงานบรรดาซอฮาบะห์ไว้ว่าจะต้องมีอามานะห์ในการทำงาน การประสานงานอย่างต่อเนื่อง ดังที่อุมร์ อิบน์คอกฏอบ ได้กล่าวแก่อบูมุซา อัลอัซอารีย์ไว้ว่า “เจ้าจงรู้จักให้ซัดแข็งเกี่ยวกับกิจการงานของพวกเขา เพราะเจ้าเป็นคนหนึ่งที่มาจากพวกเขา เพียงแต่อัลลอฮ์ได้มอบหมายให้แก่เจ้าในหน้าที่ความรับผิดชอบที่หนักกว่าพวกเขา”

นอกจากนี้ ในการร่วมกันปฏิบัติงาน (อามัล) ให้ประสบผลสำเร็จอย่างมีคุณภาพตามวิถีทางและแนวทางของอิสลามนั้น จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า มีหลักการอิสลามหลายประการที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในขั้นตอนของการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอหลักการสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ สอบร (صبر) อะมานะฮ์ (أمانة) อิกลาศ (إخلاص) ตะวัคคัล (توكل) และอิสติกอมาฮ์ (استقامة) ซึ่งมีรายละเอียดและสาระสำคัญ ดังนี้

### 1) สอบร (صبر)

อิสลามมีบทบัญญัติอันดีงามที่สั่งสอนให้มุสลิมเป็นผู้เข้มแข็ง กล้าที่จะพบเจอกับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ในการดำเนินชีวิตด้วยความอดทนหรือสอบร (صبر) ผู้อดทนต่อสู้กับอุปสรรคกล้าเผชิญปัญหา และดำรงตนอยู่บนศีลธรรม บั้นปลายชีวิตของเขาจะประสบกับชัยชนะ ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ إِمَّةً يَتَذَكَّرُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ﴾

ความว่า “และเราได้จัดให้มีผู้นำจากพวกเขา เพื่อจะได้ชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องตามคำบัญชาของเราในเมื่อพวกเขามีความอดทน และพวกเขาเชื่อมั่นต่อสัญญาณต่างๆของเรา”

(อัลสัจญะฮ์ : 24)

นอกจากนี้ ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า

((الْمُؤْمِنُ الَّذِي يُعَاشِرُ النَّاسَ وَيَصْبِرُ عَلَىٰ أَذَاهُمْ أَفْضَلُ مِنَ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يُعَاشِرُ النَّاسَ وَلَا يَصْبِرُ عَلَىٰ أَذَاهُمْ))

ความหมาย “มุอฺมินที่ออกคบค้าสมาคมกับผู้คนทั้งหลาย และอดทนต่อสิ่งเลวร้ายที่มาประสบกับตนนั้น ย่อมดีกว่ามุอฺมินที่ไม่ยอมคบค้าสมาคมกับใคร และไม่อดทนต่อสิ่งเลวร้ายที่มาประสบกับตน”

(บันทึกโดย al-Tirmizi : 2507)

หะดีษข้างต้นถือเป็นรากฐานสำคัญในระบอบสังคมมุสลิม ซึ่งการใช้ชีวิตในสังคมต้องพบเจอผู้คน และมีอุปสรรคปัญหาต่างๆ มากมาย อิสลามให้สมาชิกทุกคนในฐานะที่เป็นสมาชิกในสังคมมีความรู้และความนึกคิดที่ดีต่อผู้อื่น ให้มีการตักเตือนซึ่งกันและกัน หากว่ามุสลิมปฏิบัติได้เช่นนี้ มีความเสียสละและการให้อภัยกัน แน่แน่นอนอุปสรรคต่างๆ จะไม่เกิดขึ้นเลย

นอกจากนี้ มุอฺมินที่คบค้าสมาคมกัน และมีความอดทนในการที่ต้องประสบกับสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย อันเนื่องมาจากการทำงานในสังคมนั้น มุอฺมินผู้นั้นย่อมดีกว่า ประเสริฐกว่าผู้ที่ไม่ออกมคบค้าสมาคม หรือไม่ทำงานในสังคม และไม่มี ความอดทน ต่อผู้ ในการที่ต้องประสบกับสิ่งชั่วร้ายที่มาประสบกับเขา ซึ่งหากมุสลิมทุกคนเป็นผู้มีอิมานและยึดมั่นศรัทธาในอะดีษข้างต้นนี้ แน่แน่นอนเขาจะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม จะมีบทบาทบูรณะสร้างสรรค์สังคมที่ดี เพราะการทำงานส่วนรวมนั้น ไม่มีทางที่จะรอดพ้นไปจากความยากลำบาก และประสบกับสิ่งชั่วร้ายได้

## 2) อะมานะฮฺ (أمانة)

อะมานะฮฺ คือ ความซื่อสัตย์รับผิดชอบต่อหน้าที่หรือสิ่งที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งเป็นภารกิจที่หนักและสำคัญยิ่ง อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสถึงอะมานะฮฺว่า

﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا﴾

ความว่า “แท้จริงเราได้เสนอ "อะมานะฮฺ" (คือหน้าที่และความรับผิดชอบต่างๆ) แก่ชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดิน และแก่ขุนเขา แต่พวก มันปฏิเสธ จะแบกรับมันและ ขยาดกลัวต่อมัน และมนุษย์ก็ได้แบกรับมัน เพราะว่า มนุษย์เป็นผู้ธรรมโง่เขลายิ่งนัก”

(อัล-อะหฺซาบ : 72)

และท่านอะนัส อิบนิมาลิก ร่อฎิยัลลอฮุอันสุ รายงานว่า ท่านรอสูล ﷺ กล่าวว่า

((لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ ، وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ))

ความว่า “ไม่ถือเป็นอิหม่านที่สมบรูณ์สำหรับผู้ไม่มีอะมานะฮ์ความซื่อสัตย์  
รับผิดชอบ และไม่มีศาสนาที่สมบรูณ์ สำหรับผู้ที่ไม่รักษาคำมั่นสัญญา”

(บันทึกโดย Ahmad : 3/135 )

นอกจากโองการอัลกุรอานและอัลหะดีษข้างต้นแล้ว อัลลอฮ์ ﷻ ทรงกำหนดให้ผู้ศรัทธาซื่อสัตย์รักษาและรับผิดชอบต่ออะมานะฮ์ โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นหน้าที่นั้นต้องรับผิดชอบด้วยดี ไม่ทุจจริตต่อหน้าที่

Ahmad Sonhaji Muhammad (1989 : 5/94-95) กล่าวว่า อะมานะฮ์มีหลายรูปแบบ ได้แก่

1) อะมานะฮ์ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับอัลลอฮ์ คือ การปฏิบัติตามในสิ่งที่พระองค์สั่งใช้ และห่างไกลจากสิ่งที่พระองค์สั่งห้าม ซึ่งอิบนู มัสอูด กล่าวว่า อะมานะฮ์ประเภทนี้วาญิบต้องปฏิบัติในทุกๆสิ่ง

2) อะมานะฮ์ที่เกี่ยวข้องกับตนเอง คือ การรักษาอวัยวะต่างๆที่อัลลอฮ์ทรงประทานให้แก่คนๆหนึ่ง และ 3) อะมานะฮ์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ด้วยกัน คือ การปฏิบัติตามสัญญา และการคืนของฝากให้แก่เจ้าของ

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวถึงอะมานะฮ์ว่า

((آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ : إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ ، وَإِذَا أُؤْتِيَ خَانَ))

ความว่า “เครื่องหมายของคนมุนาฟิก (กลับกลอก) นั้นมีสามประการคือ เมื่อพูดจาเขาก็จะโกหก เมื่อสัญญาเขาก็จะผิดสัญญา เมื่อได้รับความไว้วางใจเขาก็จะทุจจริต”

(บันทึกโดย Muslim : 59)

อิมาม นะวาวีย์ (2537 : 79-82) อธิบายหะดีษข้างต้นว่า “นิฟาิก” เป็นลักษณะที่ถูกดำเนินและเครื่องหมายที่แสดงว่าคนหนึ่งเป็นมุนาฟิกก็คือ การพูดโกหก ตลบตะแลง ไม่รักษาสัญญา หรือไม่ตั้งใจจะปฏิบัติให้เป็นไปตามข้อสัญญา และเป็นผู้ที่ชอบทุจจริตเมื่อมีผู้คนเชื่อถือและไว้วางใจ และการทุจจริตที่ชั่วร้ายคือ ทุจจริตต่ออะมานะฮ์ในเรื่องของบทบัญญัติศาสนา และการเชื่อฟังปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาซึ่งมนุษย์ได้เป็นผู้แบกรับภาระหน้าที่ไว้

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุพอะมานะฮ์ คือภาระหรือข้อสัญญาพันธว่าจะปฏิบัติหน้าที่การงานระหว่างผู้ร่วมงานให้เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ รู้จักเคารพสิทธิของผู้อื่น ปฏิบัติงานในหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ และมีความซื่อสัตย์สุจริตในภาระงาน ดังนั้นคนที่มีอะมานะฮ์/มีความรับผิดชอบอย่างแท้จริงนั้นจะทำให้ภาระงานของเขาบรรลุสู่เป้าหมายที่วางไว้ และทำให้บุคลากรในองค์กรเกิดความสามัคคีที่ติดต่อกัน

### 3) อิกลาศ (إخلاص)

อิกลาศ คือ ความบริสุทธิ์ใจ ซึ่งเป็นแก่นแท้ของศาสนาและเป็นกุญแจในการเรียกร้องเชิญชวนของบรรดาศาสนทูต อะลีย์ฮิมูสสลาม ดังอัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿وَمَا أُمْرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾

ความว่า “และพวกเขามิได้ถูกบัญชาให้กระทำอื่นใดนอกจากเพื่อเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ เป็นผู้มีเจตนาบริสุทธิ์ในการภักดีต่อพระองค์ เป็นผู้อยู่ในแนวทางที่เที่ยงตรง”

(อัล-บัยยีนะฮ์ : 5)

และพระองค์ตรัสอีกว่า

﴿قُلِ اللَّهُ أَعْبُدْ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي﴾

ความว่า “จงกล่าวเถิด เฉพาะอัลลอฮ์เท่านั้นที่ฉันเคารพภักดีโดยเป็นผู้มีความบริสุทธิ์ใจในศาสนาของฉันต่อพระองค์”

(อัล-ฮุมร : 14)

﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيُبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَفُورُ﴾

ความว่า “พระเจ้าทรงให้มีความตายและให้มีความเป็น เพื่อจะทดสอบพวกเจ้าว่า ผู้ใดบ้างในหมู่พวกเจ้าที่มีผลงานดียิ่ง และพระองค์เป็นผู้ทรงอำนาจ ผู้ทรงให้ภัยเสมอ”

(อัล-มุลก : 2)

ท่านอัล-ฟุฎอยลุ (อ้างถึงใน Ibn Qaiyim, 1973 : 2/93) กล่าวว่า ผลงานที่ดียิ่งในที่นี้คือ การงานที่มีความบริสุทธิ์ใจและมีความถูกต้องมากที่สุด ท่านได้กล่าวอีกว่า การงานที่มีความบริสุทธิ์ใจแต่ไม่มีความถูกต้องการงานนั้นย่อมไม่ถูกต้องรับ และหากว่าการงานนั้นมีความถูกต้อง แต่เป็นการงานที่ไม่มีความบริสุทธิ์ใจ การงานนั้นก็ย่อมไม่ถูกต้องรับเช่นเดียวกัน จนกว่าการงานนั้นจะต้องมีความบริสุทธิ์ใจและมีความถูกต้อง และท่านได้กล่าวเสริมอีกว่า ความบริสุทธิ์ใจคือ การทำงานเพื่ออัลลอฮ์เพียงพระองค์เดียว และความถูกต้องคือ การทำงานที่มีความสอดคล้องกับแบบฉบับของท่านนบี ﷺ

ความบริสุทธิ์ใจ เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่จะทำให้การงานเป็นที่ตอบรับ ซึ่งการงานหนึ่งๆนั้น จะไม่เป็นที่ตอบรับนอกจากด้วย 2 เงื่อนไขดังนี้

1. การงานนั้นต้องมีความสอดคล้องกับสิ่งที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้กำหนดในคัมภีร์ของพระองค์ หรือเป็นสิ่งที่ท่านรอซูล ﷺ กล่าวว่า

((مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ فِيهِ فَهُوَ رَدٌّ))

ความว่า “ผู้ใดประดิษฐ์สิ่งใหม่ในกิจการของเรา ซึ่งมีได้เป็นส่วนหนึ่งของมัน ดังนั้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่นั้นจะถูกปฏิเสธ”

(บันทึกโดย al-Bukhari : 2697 และ Muslim : 1718)

2. การงานนั้นต้องมีความบริสุทธิ์ใจเพื่อแสวงหาความโปรดปรานของอัลลอฮ์ ﷻ ดังมีรายงานจากท่านอุมร์ บิน อัล-ค็อฏฏอบ เล่าว่า ท่านนบี ﷺ กล่าวว่า

((إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهَجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ))

ความว่า “แท้จริงการงานทั้งหลายนั้นขึ้นอยู่กับเจตนา และแท้จริงสำหรับทุกคนนั้น คือสิ่งที่เขาได้ตั้งเจตนาไว้ ดังนั้นผู้ใดก็ตามที่การอพยพของเขามีเจตนาเพื่ออัลลอฮ์ และเราะซูลของพระองค์ ดังนั้นการอพยพของเขาก็จะเป็นไปเพื่ออัลลอฮ์และรอซูลของพระองค์ และผู้ใดก็ตามที่การอพยพของเขาเพื่อโลกนี้ที่เขาก็จะได้รับ หรือเพื่อผู้หญิงที่เขาจะแต่งงานด้วย ดังนั้นการอพยพของเขาก็จะเป็นไปตามความประสงค์ที่เขาได้อพยพ”

(บันทึกโดย al-Bukhari : 1311 และ Muslim : 7)

นอกจากนี้ ความบริสุทธิ์ใจยังเป็นรากฐานที่จะส่งผลให้การขออูอาเป็นที่ตอบรับ ดังที่อัลลอฮ์ﷻ ตรัสว่า

﴿فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾

ความว่า “ดังนั้นจงวิงวอนขอต่ออัลลอฮ์ โดยเป็นผู้มีความบริสุทธิ์ใจในศาสนาต่อพระองค์ แม้ว่าพวกปฏิเสธศรัทธาจะเกลียดชังก็ตาม”

(มอไฟร : 14)

ดังนั้น เมื่อความบริสุทธิ์ใจเป็นเงื่อนไขของการตอบรับอูอา ความบกพร่องในความบริสุทธิ์ จึงเป็นต้นเหตุทำให้การงานถูกปฏิเสธ (หรือไม่ถูกตอบรับ) ดังที่ท่านอุมมู สุร็อยเราะฮฺ เราะฮิมีฮิลลอฮฺ อันฮฺ ได้เล่าว่า ท่านนบีﷺ กล่าวว่า

((إِنَّ أَوَّلَ النَّاسِ يُقْضَىٰ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهِ؛ رَجُلٌ اسْتَشْهَدَ فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَفَهُ نِعْمَهُ فَعَرَفَهَا، قَالَ: فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا، قَالَ: قَاتَلْتُ فِيكَ حَتَّى اسْتَشْهَدْتُ. قَالَ: كَذَبْتَ وَلَكِنَّكَ قَاتَلْتَ لِأَنْ يُقَالَ جَرِيءٌ. فَقَدْ قِيلَ: ثُمَّ أُمِرَ بِهِ فَسُجِبَ عَلَيَّ وَجْهِهِ حَتَّى أُلْقِيَ فِي النَّارِ. وَرَجُلٌ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ وَعَلَّمَهُ وَقَرَأَ الْقُرْآنَ فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَفَهُ نِعْمَهُ فَعَرَفَهَا، قَالَ: فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا، قَالَ: تَعَلَّمْتُ الْعِلْمَ وَعَلَّمْتُهُ وَقَرَأْتُ فِيكَ الْقُرْآنَ. قَالَ: كَذَبْتَ وَلَكِنَّكَ تَعَلَّمْتَ الْعِلْمَ لِيُقَالَ عَالِمٌ، وَقَرَأْتَ الْقُرْآنَ لِيُقَالَ هُوَ قَارِئٌ، فَقَدْ قِيلَ، ثُمَّ أُمِرَ بِهِ فَسُجِبَ عَلَيَّ وَجْهِهِ حَتَّى أُلْقِيَ فِي النَّارِ. وَرَجُلٌ وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَعْطَاهُ مِنْ أَصْنَافِ الْمَالِ كُلِّهِ فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَفَهُ نِعْمَهُ فَعَرَفَهَا، قَالَ: فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا، قَالَ: مَا تَرَكْتُ مِنْ سَبِيلٍ تُحِبُّ أَنْ يُنْفَقَ فِيهَا إِلَّا أَنْفَقْتُ فِيهَا لَكَ، قَالَ: كَذَبْتَ وَلَكِنَّكَ فَعَلْتَ لِيُقَالَ هُوَ جَوَادٌ، فَقَدْ قِيلَ، ثُمَّ أُمِرَ بِهِ فَسُجِبَ عَلَيَّ وَجْهِهِ ثُمَّ أُلْقِيَ فِي النَّارِ))

ความว่า “ในวันกิยามะฮฺ บุคคลกลุ่มแรกที่จะถูกพิพากษาคือ ผู้ที่ตายชะฮีด (ตายในสนามรบเพื่อศาสนาของอัลลอฮฺ) คนหนึ่ง พระองค์อัลลอฮฺทรงถามว่า “เราไม่ได้โปรดประทานความโปรดปรานต่างๆ เหล่านี้แก่เจ้าหรือ? เขาก็ยอมรับทุกอย่าง แล้วพระองค์ก็ทรงซักถามต่อไปอีกว่า “แล้วเจ้าได้รำลึกถึงพระคุณในความโปรดปรานต่างๆของเรายังไง?” เขาตอบว่า “ฉันได้ทำสงครามเพื่อศาสนาของพระองค์ จนฉันก็ได้สิ้นชีวิตเป็นชะฮีด(ในสงครามนั้น)” พระองค์อัลลอฮฺตรัสว่า “เจ้าโกหก



เจ้าออกทำสงครามนั้นก็ด้วยความตั้งใจเพื่อให้ผู้คนกล่าวกันว่าเจ้าเป็นนักรบ (ที่กล้าหาญ)” แล้วเขาก็ถูกจับขังลงไปในนรกญะฮันนัม ต่อมาก็มีการสอบถามบุคคลผู้มีวิชาความรู้ เหมือนดังที่ถามบุคคลก่อนนั้นเช่นกัน แล้วเขาก็ยอมรับทุกอย่าง แล้วเขาถูกซักถามอีกว่า แล้วเจ้ารำลึกถึงพระคุณของเราอย่างไร ? เขาตอบว่า “ฉันได้ศึกษาเล่าเรียนในวิชาศาสนาอิสลามแล้วฉันก็ได้ทำการสั่งสอนมนุษย์เพื่อพระองค์ท่านนั้น” พระองค์อัลลอฮฺตรัสว่า “เจ้าโกหกเจ้าศึกษาวิชาศาสนาเพื่อให้เขาเรียกเจ้าว่าเป็นอุลามาอ์(ผู้มีวิชาความรู้) และเจ้าก็อ่านอัลกุรอานเพื่อจะได้ชื่อว่าเป็นกอรีฮ์” แล้วผู้นั้นก็ถูกจับโยนลงสู่ขุมมมรค ต่อมาบุคคลผู้ร่ำรวยคนหนึ่งก็ถูกเรียกไปสอบสวน การซักถามก็เหมือนกับคนก่อน (และในคำถามสุดท้ายเขาตอบว่า) “ฉันได้ใช้จ่ายบริจาคทรัพย์สมบัติของฉันเพื่อพระองค์อยู่เป็นเนืองนิจ” พระองค์อัลลอฮฺทรงมีดำรัสว่า “เจ้าโกหกเจ้าใช้จ่ายทรัพย์สมบัติของเจ้าเพื่อจะให้ได้ชื่อว่าเป็นคนใจบุญ” แล้วเขาก็ถูกขังลงสู่ขุมมมรคเช่นกัน”

(บันทึกโดย Muslim : 1905)

Ibn Qaiyim (2/95) กล่าวว่า มีคนถามท่านสะฮุ อัด-ตัสติรีฮ์ ว่า “อะไรคือสิ่งที่หนักหน่วงที่สุดสำหรับอารมณ์? ท่านตอบว่า คือความบริสุทธิ์ใจ เพราะอารมณ์จะไม่ได้รับส่วนใดเสียใดๆ จากความบริสุทธิ์ใจเลย” และท่านสุฟยาน อัช-เชารีฮ์ ได้กล่าวว่า “ฉันไม่เคยเสียเวลาสิ่งใดที่ยากยิ่งสำหรับฉัน มากไปกว่าการปรับเจตนาของฉันให้บริสุทธิ์ เพราะการเจตนาของฉันนั้นมักจะพลิกผันไปมาเสมอ”

จากที่กล่าวมาข้างต้น อัล-อิกลาศ (ความบริสุทธิ์ใจเพื่ออัลลอฮฺ) ถือเป็นหลักการสำคัญของศาสนาอิสลามประการหนึ่ง โดยมีเป้าหมายเพื่อการบรรลุถึงความบริสุทธิ์ใจต่ออัลลอฮฺ ﷻ ในทุกๆกิจกรรมงาน

#### 4) ตะวัคกัล (كل تو)

ตะวัคกัล คือ จิตใจที่ยึดมั่นอย่างแท้จริงกับอัลลอฮฺว่าทรงเป็นผู้นำประโยชน์และปกป้องจากภัยอันตรายต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นในเรื่องเกี่ยวกับโลกนี้หรือโลกหน้า ส่วนตะวัคกุล คือ การที่บ่าวทำการมอบหมายการงานทุกอย่างให้กับอัลลอฮฺ ﷻ แสดงออกถึงการศรัทธามั่นและชัดเจนว่าไม่มีผู้ใดที่สามารถยังประโยชน์หรือให้โทษ นอกจากอัลลอฮฺ ﷻ เท่านั้น

อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสว่า

﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾

ความว่า : “และจงปรึกษารือกับพวกเขาในกิจการทั้งหลาย ครั้นเมื่อเจ้าได้ตัดสินใจแล้ว ก็จงมอบหมายแด่อัลลอฮฺเถิด”

(อาละอิมรอน :159)

Ibn Kathir (1999 : 2/149) อธิบายอายะฮฺ (โองการ) ข้างต้นว่า ท่านนบี ﷺ ปรึกษารือกับบรรดาศอฮาบะฮฺในการกระทำหนึ่งๆเมื่อเกิดเหตุการณ์ เพื่อปรึกษาหาแนวทางที่ดีในการปฏิบัติ ดังเช่นการปรึกษารือในสงครามบะดร์ สงครามคอนค็อก สงครามฮุคัยบียะฮฺ และอื่นๆ และเมื่อได้ปรึกษารือในการกระทำแล้วก็ให้มอบหมายการกระทำดังกล่าวต่ออัลลอฮฺ ﷻ การระดมความคิดเห็นของกลุ่มคนเพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะที่ดีที่สุด แล้วนำข้อเสนอแนะดังกล่าวสู่การปฏิบัติ ซึ่งการปฏิบัติจะสำเร็จหรือไม่ขึ้นเป็นอำนาจและเอกสิทธิ์ของอัลลอฮฺ ﷻ ดังนั้นพระองค์จึงกำหนดไว้ในอายะฮฺข้างต้นหลังจากการปรึกษารือ (Shura) คือให้มอบหมาย (Tawakkal) การงานต่างๆแด่พระองค์ แล้วพระองค์จะเป็นผู้ทรงพิจารณาว่าจะให้ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว

นอกจากนี้ การมอบความไว้วางใจต่ออัลลอฮฺ ﷻ (Tawakkal) ไม่ได้หมายถึงการที่บุคคลได้แต่เพียงคาดหวังต่อความสำเร็จที่อัลลอฮฺ ﷻ จะประทานให้แก่เขาโดยไม่ได้ลงมือทำอะไรที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ แต่การมอบหมายเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งชี้ถึงการศรัทธาต่ออัลลอฮฺ ﷻ หรือศรัทธาต่อสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นซึ่งถูกควบคุมโดยอัลลอฮฺ ﷻ (Naceur Jabnoun, 2548 : 83) ดังที่ Abu Sulayman (อ้างถึงใน Naceur Jabnoun, 2548 : 83) กล่าวว่า ตะวัคคัล (Tawakkal) คือ การศรัทธาด้วยจิตใจที่เชื่อมั่นต่ออัลลอฮฺ ﷻ ด้วยใจอันพิสุทธิ์ในอำนาจ วิทญญาณ และความยุติธรรมของอัลลอฮฺ ﷻ และผลสุดท้ายของสรรพสิ่งทั้งหลายขึ้นอยู่กับฉันทานุมัติของพระองค์

จากที่กล่าวมาข้างต้น ตะวัคคัล หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ ภารกิจ การทำงานด้วยความแน่วแน่ มีการวางแผนและใช้ความพยายาม และมอบหมายกิจการทั้งหมดแด่พระองค์ ซึ่ง ไม่มีผู้ใดที่มีอำนาจที่จะบันดาลสิ่งใดๆให้เกิดขึ้นได้ นอกจากพระองค์เท่านั้น

### 5) อีสติกอมะฮฺ (إستقامة)

อิสติกอมะฮฺ หมายถึง การกระทำที่เสมอต้นเสมอปลาย ซึ่งการทำงานที่ดีมีคุณค่า ณ พระองค์อัลลอฮฺ ﷻ คือ การงานที่กระทำไปอย่างเสมอต้นเสมอปลาย อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสว่า

﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

ความว่า : “แท้จริงบรรดาผู้ที่กล่าวว่า อัลลอฮฺคือ พระเจ้าของพวกเรา แล้วพวกเขาก็ยืนหยัด (ปฏิบัติ) ตามคำกล่าวนั้น จะไม่มีความหวาดกลัวใด ๆ แก่พวกเขา และพวกเขาก็จะไม่เศร้าสลดใจ”

(อัลอะฮฺกอฟ : 13)

ท่านนบี ﷺ กล่าวแก่ท่าน สุฟยาน เบ็ญญ์ อับดุลลอฮฺ ว่า

((قُلْ آمَنْتُ بِاللَّهِ، ثُمَّ اسْتَقِيمُ))

ความว่า : “ท่านจงกล่าวว่า ฉันศรัทธาต่ออัลลอฮฺ แล้วท่านจงปฏิบัติอย่างอิสติกอมะฮฺ (เสมอต้นเสมอปลาย)”

(บันทึกโดย Muslim : 68)

อุลามากล่าวว่า อิสติกอมะฮฺ หมายถึง การเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของอัลลอฮฺอยู่เสมอ (อิมาม นะวะวี, 2541 : 247)

กล่าวโดยสรุป อิสติกอมะฮฺ หมายถึง การปฏิบัติเป็นกิจวัตรอยู่เสมอ

#### 2.4.3 การมีส่วนร่วมด้านมุฮาสาบะฮฺ (การนิเทศตรวจตรา/การทบทวน)

มุฮาสาบะฮฺ เป็นคำภาษาอาหรับ หมายถึง การนิเทศตรวจตรา ซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้สึกส่วนลึกที่เกิดขึ้นในจิตสำนึกของบุคคลอันเนื่องมาจากความเชื่อว่าอัลลอฮฺ ﷻ ทรงเห็นและทรงเฝ้ามองในทุกๆที่และทุกๆการกระทำของเขาอยู่ตลอดเวลานอกจากนี้การตรวจตรายังทำให้บุคคลได้คิดใคร่ครวญในสิ่งที่เขาทำว่าเป็นไปตามแนวทางอิสลามหรือไม่

อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสในกุรอานไว้หลายอายะฮ์ว่า พระองค์ทรงรับรู้ในทุกๆสิ่ง และไม่มีสิ่งใด จะปกปิดหรือซ่อนเร้นพระองค์ได้ ดังนี้

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾

ความว่า : “แท้จริงอัลลอฮ์ทรงสอดส่องดูพวกเจ้าอยู่เสมอ”

(อันนิสาอ : 1)

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾

ความว่า : “แท้จริงอัลลอฮ์นั้น ไม่มีสิ่งใดในพื้นดินและในฟากฟ้าจะซ่อนเร้นแก่พระองค์ได้”

(อาละอิมรอน : 5)

ท่านศาสดามุฮัมมัด ﷺ ว่า

(( أَتَى اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتُ وَأَتَّبِعُ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا ، وَخَالِقِ النَّاسِ بِخُلُقٍ حَسَنٍ ))

ความว่า : “ท่านจงอย่าเกรงต่ออัลลอฮ์ไม่ว่า ณ ที่แห่งหนใดก็ตาม และจงติดตามความชั่วด้วยความดี ซึ่งมันจะไปลบล้างความชั่วนั้น และจงปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยมารยาทอันดีงาม”

(บันทึก โดย al-Tirmizi : 1988)

อิมาม นะวาอี (2541 : 190-191) อธิบายหะดีษข้างต้นว่า ท่านรอซูลได้สั่งเสียแก่บรรดา ศอฮาบะฮ์ของท่าน ให้อย่าเกรงต่ออัลลอฮ์ไม่ว่าจะอยู่ ณ แห่งหนใดก็ตาม โดยการปฏิบัติตามบัญญัติของพระองค์ หลีกห่างจากข้อห้ามของพระองค์ เกรงกลัวพระองค์ ตรวจสอบตัวเองอย่างละเอียดถี่ถ้วน นึกถึงการเฝ้ามองของอัลลอฮ์ในความประพฤติดิของเขา และพยายามรักษาการทำงานที่ดีและสร้างสมความดีไว้ให้มากๆ หากพบว่าความชั่วมากกว่าความดีก็จงรีบทำคุณงามความดีเพื่อจะได้ลบล้างบาปของความชั่ว”

ท่านอิมาม al-Mawardi (1989) กล่าวถึงการตรวจสอบตนเองว่า คือการที่คนเราคิดทบทวนไตร่ตรองในยามกลางคืนถึงสิ่งที่ตนได้กระทำในช่วงกลางวัน หากเป็นสิ่งที่ดีก็จะปล่อยไว้ และกระทำให้ดีที่คล้ายหรือดีกว่าสิ่งนั้นเพิ่ม แต่ถ้าเป็นสิ่งไม่ดีก็จะแก้ไขหากยังมีเวลา และจะไม่ทำสิ่งนั้นอีกในอนาคต ส่วน ท่าน Ibn Qayyim (1973) กล่าวว่า การทบทวนคือการที่บ่าวแยกแยะระหว่างสิ่งที่ เป็นของตน(บุญ) และสิ่งที่ไม่ใช่ของตน(บาป) โดยที่เขานำสิ่งที่ เป็นของตนเองติดตัว

และคืนสิ่งที่ไม่ใช่ของตนไป เพราะเขาเป็นผู้เดินทางที่จะไม่กลับมาอีก”

อัสรัน นิยมเดชา (2010 : 2) กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการตรวจสอบตนเองมี ดังนี้

1. เริ่มด้วยสิ่งที่เป็นพิธี (วาญิบ) หากเห็นว่ามีครบพร้อมก็ปรับปรุงแก้ไข
2. พิจารณาส่วนที่เป็นข้อห้าม หากพบว่าตนได้กระทำความผิดต้องห้ามลงไป ก็จงแก้ไขด้วยการเตาบะฮฺ อีสติหมฟารุ และทำความดีลบล้างความผิด
3. พิจารณาตนเองกับความหลงลืม(ที่เกิดขึ้นได้เสมอ) ด้วยการซิกรุลลอฮฺ และกลับไปหาพระองค์
4. พิจารณา ทบทวนการกระทำ ความเคลื่อนไหวต่างๆ ของร่างกาย คำพูด การเดิน การจับต้องของมือ การมองของสองตา การฟัง ว่าสิ่งที่ทำไปทั้งหมดนั้น ทำเพื่ออะไร? ทำเพื่อใคร? และทำอย่างไร?

ส่วนประเภทของการตรวจสอบ มีดังนี้ (อัสรัน นิยมเดชา, 2010 : 2)

ประเภทแรก : การตรวจสอบก่อนปฏิบัติ คือการพิจารณาไตร่ตรองดูว่าสิ่งที่ทำนั้น มีประโยชน์ต่อคุณาและอาคิเราะฮฺหรือไม่? หรือเป็นโทษทั้งคุณาและอาคิเราะฮฺ เพื่อจะได้ละทิ้ง? และพิจารณาว่าสิ่งที่ทำนั้นเพื่ออัลลอฮฺหรือเพื่อมนุษย์?

ประเภทที่สอง : การตรวจสอบหลังปฏิบัติ ซึ่งมีอยู่สามประเภท ได้แก่

1. การตรวจสอบความบกพร่องที่เกิดขึ้นต่อสิ่งที่จำเป็นต้องปฏิบัติ เช่น การไม่อิคลาส หรือไม่ปฏิบัติตามแบบอย่างท่านนบี ﷺ หรือ ละทิ้งสิ่งที่ควรกระทำ เช่น ซิกรุลลอฮฺ การอ่านกุรอ่าน หรือการละหมาดญะมาอะฮฺ ซึ่งการตรวจสอบประเภทนี้จะเป็นการเติมเต็มส่วนที่ขาด และแก้ไขส่วนที่ผิด และรีบกระทำความดีชดเชย พร้อมละทิ้งสิ่งไม่ดี สิ่งต้องห้ามทั้งหลาย และเตาบะฮฺ สำนึกผิด เป็นต้น

2. การตรวจสอบการงานที่หากละทิ้งแล้วจะเป็นการดีกว่า ท่านรอซูล กล่าวไว้ความว่า “จงละทิ้งสิ่งที่ท่านเลื่อมแคลงสงสัย และ ทำสิ่งที่ไม่สงสัย”

3. การตรวจสอบสิ่งที่อนุญาตให้กระทำได้ ทำไม่ถึงทำ? ทำเพื่ออัลลอฮฺหรือไม่?

และประโยชน์ของการตรวจสอบตนเอง มีดังนี้

1. ทำให้มองเห็นความผิดพลาด และสิ่งไม่ดีของตนเอง ทำให้เกิดความอ่อนน้อมภักดีต่อองค์อัลลอฮฺ และไม่พึงพอใจกับงานแม้ว่าจะยิ่งใหญ่เพียงใด และไม่มองข้ามบาปแม้ว่าจะเล็กน้อยเพียงไร

2. ทำให้รู้สึกถึงความยิ่งใหญ่ของเอกองค์อัลลอฮฺ และความกรุณาอันล้นพ้นของพระองค์ เมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่พระองค์ทรงประทานแก่เรา กับความบกพร่องของเราในหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้เราพึงสำนึกอยู่ตลอดเวลาและพยายามห่างไกลความชั่วร้าย

### 3. ทำให้จิตใจสะอาดบริสุทธิ์

4. ทำให้เกิดจิตใจสำนึกที่คอยควบคุมการกระทำต่างๆ ให้เป็นไปตามครรลองของศาสนา

### 5. ทำให้รู้หน้าที่และสิ่งที่ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

นอกจากการตรวจสอบตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว หลักการสำคัญในการตรวจสอบในองค์กรคือ หลักอูกูวะฮ์ ซึ่งหมายถึงความเป็นพี่น้องหรือภราดรภาพ

ยูซุฟ อัล-กีอรฎอวีย์ กล่าวว่า อันที่จริงอิสลามได้เสนอนิยามความเป็นพี่น้องที่ไม่มีใครเหมือนในอิสลาม แต่ละคนประกอบกันเป็นภราดรภาพหนึ่งเดียวไม่มีใครอยู่นอกกรอบของภราดรภาพนี้ อิสลามกำหนดอย่างชัดเจนว่า ความมั่นคง ตำแหน่ง ชาติตระกูล หรือสถานะทางสังคมมิได้เป็นเหตุผลหรือเส้นแบ่งที่จะสร้างความรู้สึกหยิ่งยะโส หรือความเหนือกว่าผู้อื่นทว่าในอิสลามนั้นผู้ปกครองและผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง ถูกเชื่อมภายใต้ภราดรภาพเดียวกัน

อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสในกุรอานไว้ว่า

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾

ความว่า “แท้จริงบรรดาผู้ศรัทธาเป็นพี่น้องกัน ดังนั้นพวกเจ้าจงไกล่เกลี่ยประนีประนอมกันระหว่างพี่น้องทั้งสองฝ่ายของพวกเจ้า และจงยำเกรงอัลลอฮ์เถิด หวังว่าพวกเจ้าจะได้รับ ความเมตตา”

(อัลหุญรอด : 10)

Ibn Kathir (1999 : 7/376) อธิบายว่า การเป็นพี่น้องในความหมายโดยรวมคือ การเป็นพี่น้องในศาสนาเดียวกัน และท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวไว้ว่า

((المُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ، مَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ، وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ بِهَا كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ))

ความว่า “มุสลิมนั้นเป็นพี่น้องของมุสลิม เขาจะไม่อธรรมต่อพี่น้องของเขา และเขาจะไม่จับตัวพี่น้องของเขา (มอบให้แก่ศัตรู) ผู้ใดช่วยเหลือธุระของพี่น้องของเขา อัลลอฮ์ก็จะทรงช่วยเหลือในธุระของเขา ผู้ใดบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่มุสลิมคนหนึ่งคนใด อัลลอฮ์จะทรงบรรเทาความเดือดร้อนหนึ่งจากบรรดาความเดือดร้อนในวันกิยามะฮ์ให้เขา ผู้ใดปกปิดสิ่งไม่ดีไม่งาม

ให้แก่มุสลิมคนหนึ่งคนใด อัลลอฮฺจะทรงปกปิดสิ่งไม่ดีไม่งามให้แก่เขาในวัน  
กียามะฮฺ”

(บันทึกโดย Muslim : 2580)

อิมาม นะวาวี (2537 : 151) อธิบายหะดีษข้างต้นว่า ผู้ศรัทธาต่างมีความผูกพันทางด้าน  
จิตใจ ในฐานะเป็นพี่น้องร่วมหลักศรัทธาเดียวกัน จากจิตสำนึกนี้ทำให้ทุกคนต้องให้ความ  
ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

อะลี อัब्ดุลอะหฺมัด มะฮฺมูด (2555 : 23) กล่าวว่า เส้นทางความเป็นพี่น้องในอิสลามมีหลาย  
ระดับชั้น เพราะมุสลิมคนหนึ่งจะไม่บรรลุการเป็นพี่น้องกันอย่างแท้จริงในอิสลามได้ จนกว่าเขาผู้  
นั้นจะต้องผ่านขั้นตอนหรือระดับชั้นต่างๆ ดังนี้

### 1. อัตตะฮฺรอฟ (التعارف) หมายถึง การทำความรู้จักซึ่งกันและกัน

การทำความรู้จักกันในหมู่พี่น้องมุสลิมนั้นถือเป็นก้าวแรกและก้าวที่จำเป็น บนเส้นทาง  
การเป็นพี่น้องกันในนามอัลลอฮฺ และเป็นกุญแจของหัวใจที่จะนำไปสู่ก้าวต่อไปบนเส้นทาง  
การเป็นพี่น้องในอิสลามนั่นคือ การสร้างความคุ้นเคยและการสร้างความสนิทสนมต่อกัน

อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสในกุรอานไว้ว่า

﴿يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَّاُنْثٰى وَجَعَلْنٰكُمْ شُعُوْبًا وَّقَبَاۤىِٕلَ لِتَعَارَفُوْۤا اِنَّ  
اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ خَبِيْرٌ ﴿١٣٩﴾﴾

ความว่า “โอ้มนุษยชาติทั้งหลาย แท้จริงเราได้สร้างพวกเจ้าจากเพศชาย และ  
เพศหญิง และเราได้ให้พวกเจ้าแยกเป็นเผ่า และตระกูลเพื่อจะได้รู้จักกัน  
แท้จริงผู้ที่มีเกียรติยิ่งในหมู่พวกเจ้า ณ ที่อัลลอฮฺนั้น คือผู้ที่มีความยำเกรงยิ่ง  
ในหมู่พวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮฺนั้นเป็นผู้ทรงรอบรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน”

(อัลหุญรอต : 13)

### 2. อัตตะฮฺรอฟ (التألف) หมายถึง การสร้างความสนิทสนมต่อกัน

หน้าที่การเป็นพี่น้องในนามอิสลาม คือ การที่มุสลิมสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยกับ  
พี่น้องของเขา หรือการที่มนุษย์สร้างความสนิทสนมซึ่งกันและกัน และสร้างสิ่งที่ดีที่ทำให้เกิดความ  
มักคุ้นสนิทสนมระหว่างกัน อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสในกุรอานว่า

﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۗ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا﴾

ความว่า “และพวกเจ้าจงยึดสายเชือกของอัลลอฮ์โดยพร้อมกันทั้งหมดและจงอย่าแตกแยกกัน และจงรำลึกถึงความเมตตาของอัลลอฮ์ที่มีต่อพวกเจ้า ขณะที่พวกเจ้าเป็นศัตรูกัน แล้วพระองค์ได้ทรงให้สนิทสนมกันระหว่างหัวใจของพวกเจ้า แล้วพวกเจ้าก็กลายเป็นพี่น้องกันด้วย”

(อาละอิมรอน : 103)

﴿وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

ความว่า “และได้ทรงให้สนิทสนมระหว่างหัวใจของพวกเขา หากเจ้าได้จ่ายสิ่งที่อยู่ในแผ่นดินทั้งหมด เจ้าก็ไม่สามารถให้สนิทสนมระหว่างหัวใจของพวกเขาได้ แต่ทว่าอัลลอฮ์นั้นได้ทรงให้สนิทสนมระหว่างพวกเขา และแท้จริงพระองค์นั้นคือผู้ทรงเดชานุภาพ ผู้ทรงปรีชาญาณ”

(อัลอันฟาล : 63)

### 3. อัดตะฟาฮุม (التفاهم) หมายถึง สร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน

คือ การที่มุสลิมสร้างความเข้าใจกับพี่น้องมุสลิมของเขา ในหลักการพื้นฐานต่างๆที่สำคัญของอิสลามเป็นอันดับแรก ซึ่งได้แก่ การยึดมั่นในสายเชือกของอัลลอฮ์ หลังจากนั้นก็เป็นเรื่องต่างๆที่ต้องทำความเข้าใจ อัลลอฮ์ตรัสในกุรอานว่า

﴿وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ ۗ وَمَنْ يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾

ความว่า “และอย่างไรเล่าที่พวกเจ้าจะปฏิเสธศรัทธากัน ทั้งๆที่พวกเจ้านั้นมีบรรดาโองการของอัลลอฮ์ถูกอ่านแก่พวกเจ้าอยู่ และยังมีรอสูลของพระองค์อยู่ในหมู่พวกเจ้าด้วย และผู้ใดยึดมั่นต่ออัลลอฮ์ แน่แน่นอนเขาก็ได้รับคำแนะนำไปสู่ทางอันเที่ยงตรง”

(อาละอิมรอน : 101)



﴿فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَنُحِبُّهُمْ  
إِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا﴾

ความว่า “ส่วนบรรดาผู้ที่ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และยึดมั่นในพระองค์นั้น พระองค์จะทรงให้พวกเขาเข้าอยู่ในความเอ็นดูเมตตา และความโปรดปราน จากพระองค์ และจะทรงแนะนำพวกเขาซึ่งทางอันเที่ยงตรงไปสู่พระองค์”

(อันนิสาอ : 175)

4. อรรีอายะฮฺ (الرعاية) หมายถึง การเอาใจใส่ดูแลซึ่งกันและกัน

คือ การที่มุสลิมเอาใจใส่ดูแลพี่น้องของเขา คอยสอดส่องดูแลการเป็นอยู่และการใช้ชีวิต เพื่อจะได้ช่วยเหลือ โดยมีต้องรอให้เอ่ยปากขอความช่วยเหลือ เพราะมันเป็นสิทธิที่เขาพึงจะได้รับ และหลักการที่บ่งบอกว่าจำเป็นต้องเอาใจใส่ดูแล

((لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ))

ความว่า “บุคคลหนึ่งยังไม่ศรัทธา (อย่างแท้จริง) จนกว่าเขารักที่จะให้พี่น้องมุสลิมของเขาได้รับในสิ่งที่เขารักที่จะให้ตนเองได้รับ”

(บันทึกโดย al-Bukhari และ Muslim)

5. อัดตะอาวุน (التعاون) หมายถึง การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นผลพวงมาจากการให้ความสนใจสอดส่องดูแลและการเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน อัลลอฮ์ตรัสในกุรอานว่า

﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ  
اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

ความว่า “และพวกเจ้าจงช่วยเหลือกันและกันในสิ่งที่เป็นความดีและในความขำเกรง (ต่ออัลลอฮ์) และพวกเจ้าจงอย่าได้ให้ความช่วยเหลือกันในสิ่งที่เป็นบาปและการเป็นศัตรูกัน และพวกเจ้าจงขำเกรงต่ออัลลอฮ์ แท้ที่จริงแล้วอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงรุนแรงในการลงโทษ”

(อัลมาอิดะฮฺ : 2)

Ibn Kathir (1999 : 3/12-13) อธิบายโองการข้างต้นว่า อัลลอฮ์<sup>ﷻ</sup> ให้บรรดามุสลิมช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเรื่องที่เป็นคุณประโยชน์ นั่นคือการทำความดี และการละทิ้งความชั่วร้าย นั่นคือ การตัดกวาง (เกรงกลัวต่ออัลลอฮ์) และห้ามไม่ให้ช่วยเหลือในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และอิมามนะวะวี (2537 : 24) อธิบายว่า “คำว่าความดี หมายถึงสิ่งที่ศาสนาเห็นว่าดี และที่ตรงข้ามกับความดีก็คือความชั่ว ผู้ใดก็ตามที่แนะนำผู้อื่นให้กระทำความดีไม่ว่าจะด้วยวาจาหรือการกระทำก็ตาม เขาผู้นั้นจะได้รับผลตอบแทนเหมือนกับผู้กระทำความดีด้วยเช่นเดียวกัน เท่ากับเป็นการส่งเสริมให้มุสลิมทุกคนช่วยกันแนะนำเกี่ยวกับเรื่องความดีอยู่เสมอ ดังนั้นหากผู้ใดเห็นสิ่งที่จะอำนวยความสะดวกต่อพี่น้องมุสลิมแล้ว เขาควรจะเปิดเผยถึงนั้นๆ ให้ได้ทราบโดยทั่วกัน”

6. อัดตะนาฮูร (التنصير) หมายถึง การสนับสนุนช่วยเหลือให้พี่น้องมีชัยชนะ การตะนาฮูรในการเป็นพี่น้องในอิสลาม จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อต่างคนต่างหยาบยื่นเสียสละเวลา พละกำลัง และทรัพย์สินเงินทองให้แก่พี่น้องของเขา เมื่อผ่านขั้นตอนต่างๆดังกล่าว ก็จะนำไปสู่การเป็นพี่น้องอย่างแท้จริงในอิสลาม นอกจากหลักความเป็นพี่น้องที่จะนำมาใช้ในกระบวนการมุสาบาอะฮ์แล้ว นาตีสะฮ์ หรือการตัดเดือนถือเป็นรากฐานของความสำเร็จของทุกๆการดำเนินงาน โครงการและกิจการ ยิ่งกว่านั้น การตัดเดือนยังเป็นรากฐานของการดำรงชีวิตที่ยึดมั่นในศาสนา

((عَنْ تَمِيمِ الدَّارِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الدِّينُ النَّصِيحَةُ، قُلْنَا لِمَنْ؟ قَالَ: لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ))

ความว่า “จากตะมิม อัด-ดารียฺ ท่านเล่าว่า ท่านรอซูล คืออัลลัลดุอะลัยฮิ วะสัลลัม กล่าวไว้ว่า พื้นฐานของศาสนาอิสลามคือ การให้คำตัดเดือน (นั่นคือ ส่งมอบส่วนที่ดีงามแก่ผู้ที่ถูกตัดเดือน) พวกเราถามท่านว่า “สำหรับผู้ใดหรือ?” ท่านตอบว่า “(คำตัดเดือนนั้น) สำหรับอัลลอฮ์ สำหรับคัมภีร์ของพระองค์ สำหรับเราะสุลของพระองค์ สำหรับบรรดาผู้นำมุสลิม และสำหรับประชาชาติมุสลิมทั้งปวง”

(บันทึกโดย Muslim : 55)

สรุปมุสาบาอะฮ์หรือการตรวจสอบ คือการที่เราคิดทบทวนไตร่ตรองในสิ่งที่ได้กระทำที่ผ่านมา หากเป็นสิ่งที่ดีก็จะปล่อยไว้ และกระทำสิ่งที่ดีหรือดีกว่า แต่ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่ดีก็จะแก้ไขหากยังมีเวลา และจะไม่ทำสิ่งนั้นอีกในอนาคต

#### 2.4.4 การมีส่วนร่วมด้านอิสลาฮ์

อิสลาฮ์ คือ การนำผลการดำเนินงานตามที่ได้กำหนดหรือวางแผนไว้มาประเมินปรับปรุง และพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดการดำเนินงานที่ดียิ่งขึ้นต่อไป

การปรับปรุงแก้ไขเป็นวิธีการนำการทำงานสู่ทิศทางที่ดีขึ้นและถูกต้องกว่าเดิม ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวถึงผลบุญของผู้เชิญชวนสู่แนวทางที่ถูกต้องไว้ว่า

((مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورٍ مَنْ تَبِعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا وَمَنْ دَعَا إِلَى ضَلَالَةٍ كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ تَبِعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ آثَامِهِمْ شَيْئًا))

ความว่า “ผู้ใดเชิญชวนผู้อื่นไปสู่แนวทางที่ถูกต้อง เขาก็จะได้รับผลบุญเท่ากับผลบุญของผู้ปฏิบัติตามคำเชิญชวนของเขา โดยที่ผลบุญของเขาเหล่านั้นไม่ได้ขาดหายไปแต่ประการใด และผู้ใดที่เชิญชวนผู้อื่นสู่ทางหลงผิด เขาก็จะได้รับผลบาปเท่ากับผลบาปของผู้ปฏิบัติตามคำเชิญชวนของเขา โดยที่ผลบาปของเขาเหล่านั้นไม่ได้ขาดหายไปแต่ประการใด”

(บันทึกโดย Muslim : 2674)

স্যฮิด อิบดุล อะลา เมาดูดี (2547 : 14) กล่าวถึง เคล็ดลับแห่งความสำเร็จเพื่อฝึกฝนและเปลี่ยนแปลงตัวเองของผู้ปฏิบัติงานเพื่ออิสลามว่า ในการที่จะสถาปนาระบบสังคมอิสลามขึ้นในโลกนี้ องค์กรประกอบที่สำคัญเป็นอันดับสองรองจากความช่วยเหลือของอัลลอฮ์ ซึ่งเป็นรากฐานของความสำเร็จก็คือ คุณสมบัติมีส่วนร่วมทั้งหมดของประชาชนที่อุทิศตนเพื่องานนี้ ซึ่งประกอบด้วย

1. คุณสมบัติเฉพาะตัว
  - 1.1 ความเข้าใจอิสลามอย่างถ่องแท้
  - 1.2 ความศรัทธามั่นต่ออิสลาม
  - 1.3 บุคลิกส่วนตัว
  - 1.4 การมีอิสลามเป็นเป้าหมายของชีวิต
2. คุณสมบัติขององค์กรโดยรวม
  - 2.1 ความรักและความเป็นพี่น้องกัน
  - 2.2 การปรึกษาหารือซึ่งกันและกัน
  - 2.3 ระเบียบวินัย

## 2.4 การติชมในเชิงสร้างสรรค์

### 3. คุณสมบัติเสริม

- 3.1 การผูกพันใกล้ชิดกับอัลลอฮ์และความจริงใจ
- 3.2 การรำลึกถึงวันปรโลก
- 3.3 บุคลิกลักษณะอันไม่มีที่ติ
- 3.4 ความหนักแน่นอดทน
- 3.5 ไหวพริบปฏิพาน

จากคุณสมบัติที่กล่าวมา ถือเป็นหลักการพื้นฐานที่มุสลิมใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถนำประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการทำงานแบบมีส่วนร่วม และนอกจากการดำเนินงานที่ได้ผ่านกระบวนการขั้นต่างๆตามที่ได้นำเสนอมาทั้งหมดแล้ว สิ่งสำคัญที่มุสลิมขาดไม่ได้คือ การขอพรคู่ออกจากอัลลอฮ์ให้การทำงานประสบผลสำเร็จ ซึ่งส่วนหนึ่งจากบทคู่ออกของบรรดานบีที่ได้วิงวอนต่ออัลลอฮ์ในการงานของพวกเขา มีดังนี้

((اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي حُبَّكَ، وَحُبَّ مَنْ يَنْفَعُنِي حُبَّهُ عِنْدَكَ))

ความว่า “โอ้พระผู้เป็นเจ้าของข้า โปรดประทานความรักต่อพระองค์แก่ข้า และ(โปรดประทาน) ความรัก (แก่ข้า) ต่อผู้ที่ความรักที่ข้ามีต่อเขายังประโยชน์ต่อข้า ณ พระองค์”

(บันทึกโดย al-Tirmizi : 3557)

((اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُبَّكَ، وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ، وَالْعَمَلَ الَّذِي يُبَلِّغُنِي حُبَّكَ. اللَّهُمَّ اجْعَلْ حُبَّكَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي وَأَهْلِي وَمِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ))

ความว่า “โอ้พระผู้เป็นเจ้าของข้า แท้จริง ข้าขอโปรดประทานความรู้สึกรักต่อพระองค์ และรักต่อผู้ที่รักพระองค์ และรักต่อการทำงานที่ทำให้ข้าเกิดความรู้สึกรักต่อพระองค์ โอ้พระผู้เป็นเจ้าของข้าโปรดบันดาลให้ความรักที่ข้ามีต่อพระองค์ มากยิ่งกว่าความรักที่ข้ามีต่อตัวข้าเอง ลูกเมียของข้า และต่อน้ำ (ดื่มที่) เย็น (จับใจ)”

(บันทึกโดย al-Tirmizi : 3552)

((اللَّهُمَّ مَا رَزَقْتَنِي مِمَّا أَحَبُّ فَاجْعَلْهُ قُوَّةً لِي فِيْمَا تُحِبُّ . اللَّهُمَّ مَا زَوَيْتَ عَنِّي مِمَّا أَحَبُّ فَاجْعَلْهُ فَرَاغًا لِي فِيْمَا تُحِبُّ))

ความว่า “โอ้พระผู้เป็นเจ้าของข้า สิ่งใดที่พระองค์ได้ประทานแก่ข้าจากบางสิ่ง ที่ข้าโปรดปรานและรักใคร่ ขอพระองค์โปรดบันดาลให้สิ่งนั้นเป็นพลัง ขับเคลื่อนให้ข้า (ปฏิบัติ) ในสิ่งที่พระองค์ทรงรักและโปรดปราน โอ้พระผู้ เป็นเจ้าของข้า สิ่งใดที่พระองค์ทรงถอนกลับจากข้าจากบางสิ่งที่ข้ารักใคร่และ โปรดปราน ขอพระองค์ทรงโปรดบันดาลให้สิ่งนั้นเป็นโอกาสให้ข้า (ปฏิบัติ) ในสิ่งที่พระองค์ทรงรักและโปรดปรานด้วยเถิด”

(บันทึกโดย al-Tirmizi : 3552)

## 2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กมล สุกประเสริฐ (2541) ได้วิจัย เรื่องระบบประเมินคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาขั้น พื้นฐาน โดยการวิจัยเอกสาร พบว่า วิทยาลัยทัศนภาพในอนาคตที่พึงประสงค์เมื่อมีการกระจายอำนาจ ให้ท้องถิ่นหรือโรงเรียน/สถานศึกษาบริหารจัดการได้มากเท่าใด ท้องถิ่นหรือโรงเรียน/สถานศึกษา จะต้องได้รับการฝึกฝนอบรมให้สามารถบริหารจัดการศึกษาของตนพร้อมด้วยมีการรับผิดชอบและการประกันคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาด้วยการประเมินผลภายในของตนเอง รวมถึงมาตรฐาน การปฏิบัติงานของนักเรียน และแสดงผลการพัฒนาเป็นรายงานให้ประจักษ์แก่สาธารณชน

ชาติชาย พิมพิไสย (2543) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาการดำเนินการประกันคุณภาพ การศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกาฬสินธุ์ การปฏิบัติงานการประกันคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา โดยภาพรวมมีการปฏิบัติ อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการวางแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา ด้านการวางแผน พัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศ และด้านการกระตุ้นส่งเสริมให้บุคลากรในโรงเรียนปฏิบัติงานตาม ธรรมเนียมโรงเรียน ส่วนปัญหาการปฏิบัติงานการควบคุมคุณภาพการศึกษามีอยู่ในระดับที่น้อย ปัญหาที่สำคัญคือ ด้านการประเมินคุณภาพการศึกษา และข้อเสนอแนะที่ควรพิจารณาในการ ประกันคุณภาพการศึกษา ได้แก่

1. การปฏิบัติงานภายในโรงเรียนควรดำเนินการตามที่กำหนดไว้ในธรรมเนียมโรงเรียน
2. การกำกับติดตามควรมีการปฏิบัติอย่างจริงจัง
3. การพัฒนาครูผู้สอนควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเหมาะสม

ช่อ สันชนพิพัฒน์ (2547) ได้ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาของชุมชนในเขตบริหารของสถานศึกษาสังกัดเทศบาลสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า

1. ชุมชนในเขตบริหารของสถานศึกษาสังกัดเทศบาลในจังหวัดสุพรรณบุรีมีระดับการมีส่วนร่วมในการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางและในแต่ละด้าน ได้แก่ ด้านการจัดระบบบริหารและสารสนเทศ การพัฒนามาตรฐานการศึกษา การจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา การดำเนินงานตามแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา การตรวจสอบและทบทวนคุณภาพการศึกษา การประเมินคุณภาพการศึกษา การรายงานคุณภาพการศึกษาประจำปี และการผูกกระบบการประกันคุณภาพการศึกษา อยู่ในระดับปานกลาง

2. ชุมชนที่ตั้งในเขตเทศบาลเมืองกับชุมชนที่ตั้งในเขตเทศบาลตำบล มีส่วนร่วมในการประกันคุณภาพในสถานศึกษาแตกต่างกัน จำนวน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการพัฒนามาตรฐานการศึกษา การดำเนินงานตามแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา และการรายงานคุณภาพการศึกษาประจำปี ส่วนด้านอื่นๆ ไม่แตกต่างกัน

มานพ วรรณสาร (2549) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียนของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนบ้านใหม่โชคชัย สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงรายเขต 4 ผลการวิจัยพบว่า ขาดการมีส่วนร่วมในการวางแผน คณะกรรมการสถานศึกษาไม่ได้รับทราบวิธีการดำเนินงานตามโครงการ จึงไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน ส่งผลให้โรงเรียนขาดการสนับสนุน งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ ทรัพยากรแก่โรงเรียน นอกจากนี้โรงเรียนไม่ได้ให้โอกาสให้คณะกรรมการเข้ามามีส่วนร่วมในการควบคุมการดำเนินงานในกระบวนการต่างๆ ของโรงเรียนและขั้นตอนการปรับปรุงตั้งแต่ต้น และได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาว่า ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจ การประสานงาน ความรับผิดชอบในการวางแผนซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการบริหาร

วารภรณ์ วงศ์ใหญ่ (2540) ได้วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดพิษณุโลก พบว่าสภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในสถานศึกษาที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ มีสภาพความแตกต่างกันในปัญหาด้าน การได้มาซึ่งคณะกรรมการสถานศึกษา คณะกรรมการขาดความรู้ใหม่ ๆ ไม่สามารถให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาสถานศึกษา ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการสำรวจปัญหาของหมู่บ้านร่วมกับสถานศึกษาน้อย ทำให้ไม่ทราบปัญหาและแนวทางแก้ไขสถานศึกษาขาดความร่วมมือจากประชาชนในการให้ข้อมูล และการสื่อสารระหว่างสถานศึกษากับชุมชนไม่ชัดเจน ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนน้อย จึงทำให้ไม่มีประสิทธิภาพ และไม่เข้าใจวิธีการดำเนินงานในเรื่องการประเมินผลการดำเนินงานประชาชนมีส่วนร่วมค่อนข้างน้อยและขาดการรวบรวมสถิติ

และข้อมูล นอกจากนี้ยังพบอุปสรรค และปัญหาการมีส่วนร่วมทั้งในส่วนของสถานศึกษา และส่วน  
ของประชาชน เช่น ผู้บริหารสถานศึกษา และคณะกรรมการความสัมพันธันต์กับผู้นำท้องถิ่น  
มีปัญหาด้านการดำเนินงาน ด้านการนิเทศติดตาม และด้านการบริหารงาน

ศรีเพ็ญ ปรุเขตร์ (2546) ได้วิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาโรงเรียนใน  
สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า

1. โรงเรียนขนาดใหญ่ดำเนินการตามกระบวนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในภาพรวม  
อยู่ในระดับมากทุกขั้นตอน คือ ขั้นตอนการวางแผนปฏิบัติงาน ขั้นตอนการดำเนินการตาม  
แผน ขั้นตอนการนำผลการประเมินมาปรับปรุง และขั้นตอนการตรวจสอบประเมินผล  
ตามลำดับ ส่วนการพิจารณากระบวนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาตามขนาดของโรงเรียนพบว่า  
โรงเรียนขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก มีกระบวนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอยู่ในระดับ  
มากเช่นกัน

2. การเปรียบเทียบกระบวนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาตามขนาดของโรงเรียนพบว่า  
กระบวนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาไม่แตกต่างกัน

วิรุฬห์ แสงงาม (2543) ได้วิจัยเรื่อง การประกันคุณภาพเพื่อรับรองมาตรฐานการศึกษา  
ของโรงเรียนเอกชน ประเภทสามัญศึกษาในจังหวัดปัตตานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายถึงปัจจัย  
ที่มีอิทธิพลต่อการประกันคุณภาพเพื่อรับรองมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียนเอกชน ประเภท  
สามัญศึกษา ได้แก่ ปัจจัยด้านนำเข้า ปัจจัยด้านกระบวนการ และปัจจัยด้านผลผลิตและเพื่อศึกษา  
ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินงานด้านการประกันคุณภาพเพื่อรับรองมาตรฐานการศึกษาของ  
โรงเรียนเอกชน ประเภทสามัญศึกษา ในจังหวัดปัตตานี ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัจจัยด้านการนำเข้า ได้แก่ ปัจจัยเกี่ยวกับผู้บริหารโรงเรียน ปัจจัยเกี่ยวกับบุคลากร  
ของโรงเรียน ปัจจัยเกี่ยวกับนักเรียน และปัจจัยเกี่ยวกับสื่ออุปกรณ์การเรียน

2. ปัจจัยด้านกระบวนการ ได้แก่ ปัจจัยเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน ปัจจัยเกี่ยวกับ  
การบริหารจัดการ และปัจจัยเกี่ยวกับกระบวนการประกันคุณภาพ และรับรองมาตรฐานการศึกษา

3. ปัจจัยด้านผลผลิต ได้แก่ ปัจจัยเกี่ยวกับเอกสารหลักฐาน หรือร่องรอยการทำงานและ  
ปัจจัยเกี่ยวกับผลสรุปการปฏิบัติงาน

4. ปัจจัยที่เป็นปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษา ได้แก่ การ  
เปลี่ยนแปลงบุคลากรของโรงเรียน สภาพการจัดการศึกษาไม่สอดคล้องกับธรรมเนียมโรงเรียนระบบ  
การตรวจสอบ ระบบการประเมินตนเอง ทักษะในการตรวจสอบและประเมินตนเอง การมีส่วนร่วม  
ในการดำเนินงาน และความรู้ความเข้าใจแนวทางการประกันคุณภาพข้อเสนอแนะ โรงเรียนและ  
ชุมชนควรร่วมกันกำหนดเกณฑ์ และตัวบ่งชี้เพิ่มเติมจาก 7 ปัจจัย และสำนักงานคณะกรรมการ

การศึกษาเอกชนควรให้โรงเรียนมีส่วนร่วมในการพิจารณาผลและยอมรับผลการรับรองมาตรฐานการศึกษา ก่อนที่ประกาศผลอย่างเป็นทางการ

เจ็มทอง สิริแสงเลิศ (2540) ได้ศึกษาและวิเคราะห์ระบบประกันคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนอาชีวศึกษาเอกชน กรุงเทพมหานคร พบว่า

1. ระบบที่โรงเรียนอาชีวศึกษาเอกชนใช้ประกันคุณภาพการศึกษา คือ ระบบประกันคุณภาพที่เน้นการควบคุมการปฏิบัติงานตามสายการบังคับบัญชา และใช้ปฏิทินการศึกษาเป็นเกณฑ์วัดความสำเร็จในการปฏิบัติงาน มีการวางแผนการปฏิบัติงานระยะ 1 ปี มากที่สุด ส่วนการกำหนดเกณฑ์และมาตรฐานของงาน ตลอดจนการทบทวนและปรับปรุงการปฏิบัติงานยังไม่พบแบบแผนที่ชัดเจน

2. ระบบการประกันคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนอาชีวศึกษาเอกชนขาดปัจจัยสำคัญตามแนวทางของระบบประกันคุณภาพการศึกษาตามทฤษฎีทั้ง 3 ระบบย่อย คือ (1) ระบบการวางแผน บุคลากรมีส่วนร่วมน้อย และไม่มีเป้าหมาย มาตรฐาน และเกณฑ์การวัดที่ชัดเจน (2) ระบบการควบคุมคุณภาพขาดการตรวจสอบจากหน่วยงานภายนอก (3) ระบบการทบทวนและปรับปรุงการปฏิบัติงานขึ้นอยู่กับผู้รับใบอนุญาต บุคลากรไม่มีส่วนร่วมในการทบทวนผลการปฏิบัติงาน

3. ประสิทธิภาพของระบบการประกันคุณภาพการศึกษา 3 ด้าน คือ ด้านคุณภาพของ 75 กระบวนการบริหารโรงเรียน ด้านคุณภาพของนักเรียน และด้านคุณภาพของการบริหาร ไม่พบว่าโรงเรียนอาชีวศึกษาเอกชนแห่งใดมีประสิทธิภาพครบทั้ง 3 ด้าน

นิยม โพธิ์งาม (2544) ได้ศึกษาสภาพการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรคความคิดเห็น และข้อเสนอแนะ ในการประเมินคุณภาพภายในโรงเรียนนำร่อง จังหวัดขอนแก่น กลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้บริหารโรงเรียน ครูวิชาการ หัวหน้าสายระดับชั้น และครูผู้สอนในโรงเรียนนำร่องระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดขอนแก่น จำนวน 115 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามและแบบสำรวจ การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัย พบว่า

1. สภาพปัจจุบันในการประเมินคุณภาพภายใน โดยภาพรวมและรายด้านทั้ง 4 ด้านมีการปฏิบัติอยู่ในระดับ “มาก” เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ก) ด้านการวางแผน ข) ด้านการประเมิน ค) ด้านการปฏิบัติ และ ง) ด้านการปรับปรุงแก้ไข

2. ปัญหาในการประเมินคุณภาพภายใน โดยภาพรวมและรายด้านทั้ง 3 ด้าน มีปัญหาในระดับ “ปานกลาง” เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ก) ด้านการบริหารจัดการ ข) ด้านบุคลากร และ ค) ด้านงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์และอาคารสถานที่



3. ข้อเสนอแนะในการประเมินคุณภาพภายใน ห้าอันดับแรก คือ ก) ผู้บริหารโรงเรียน ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินคุณภาพภายในตั้งแต่การวางแผน ติดตาม กำกับ ดูแลและ ส่งเสริมการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ข) บุคลากรในโรงเรียนควรเห็นความสำคัญของการประเมินคุณภาพภายใน ค) บุคลากรในโรงเรียนควรร่วมมือกันทำงานเป็นทีม ในการประเมินคุณภาพภายใน ง) บุคลากรทุกคนในโรงเรียน ต้องมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการประเมินคุณภาพภายใน จ) ควรจัดให้มีคณะทำงานเป็นผู้รับผิดชอบประสานงาน กำกับ ติดตาม นิเทศ การประเมินคุณภาพภายใน

ศิริกาญจน์ โกลุมภ์ (2542) ได้วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่า ในโรงเรียนมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนและโรงเรียนมีส่วนร่วมกัน ในการจัดการศึกษาก่อนข้างชัดเจน แต่บางกิจกรรมกระบวนการมีส่วนร่วมน้อยและไม่ชัดเจน เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาที่สำคัญในโรงเรียน ซึ่งคณะกรรมการสถานศึกษาและโรงเรียนอาจจะศึกษา เพื่อพิจารณาเป็นแนวทางนำไปใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนร่วมกัน

พงศรัวช วิวังสุ (อ้างถึงใน สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา, 2546 : 169) ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยสภาพแวดล้อมในการทำงานและลักษณะทางจิตที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการประกันคุณภาพการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า

1. ตัวแปรสภาพแวดล้อมในการทำงาน ได้แก่ การสนับสนุนของผู้บริหาร ความร่วมมือของผู้ร่วมงาน และการได้รับการฝึกอบรมด้านประกันคุณภาพการศึกษา และตัวแปรลักษณะทางจิต ได้แก่ เจตคติต่อการมีส่วนร่วมในการประกันคุณภาพการศึกษา แรงจูงใจในการทำงานประกันคุณภาพการศึกษาและสุขภาพจิตของบุคลากร มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการประกันคุณภาพการศึกษา

2. ไม่พบปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยสภาพแวดล้อมในการทำงาน และลักษณะทางจิตที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของบุคลากรในองค์กรต่อการประกันคุณภาพการศึกษา อย่างไรก็ตามพบว่าการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการประกันคุณภาพการศึกษา แปรปรวนไปตามปัจจัยสภาพแวดล้อมและลักษณะทางจิตแต่ละด้าน

3. สภาพปัจจัยแวดล้อมในการทำงานและลักษณะทางจิต ได้แก่แรงจูงใจในการทำงาน การประกันคุณภาพการศึกษา เจตคติต่อการมีส่วนร่วมในการประกันคุณภาพการศึกษา และสุขภาพจิตของบุคลากร ร่วมทำนายการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการประกันคุณภาพการศึกษาได้ คิดเป็นร้อยละ 47.6

นันทรัตน์ เอี่ยมวรชัย (2547) ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการประเมินผลภายในสถานศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2 และเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมในการประเมินผลภายในสถานศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานครเขต 2 ที่มีสถานภาพแตกต่างกัน ผลการวิจัย พบว่า

1. ระดับการมีส่วนร่วมในการประเมินผลภายในสถานศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2 โดยรวม และรายกิจกรรม อยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นกิจกรรมที่ 2 ที่ศึกษาสภาพและผลการดำเนินงานของสถานศึกษา กิจกรรมที่ 3 การทำความเข้าใจกับบุคลากรเกี่ยวกับสภาพและการดำเนินงานของสถานศึกษาและกิจกรรมที่ 4 การกำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมินที่มีส่วนร่วม อยู่ในระดับมาก

2. ระดับการมีส่วนร่วมในการประเมินผลภายในสถานศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2 ที่มีสถานภาพแตกต่างกัน โดยรวมและรายกิจกรรมแตกต่างกัน

สุดใจ ศรีโนบ้าน (2548) เรื่อง กระบวนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 พบว่าระดับกระบวนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก และกระบวนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 เมื่อจำแนกตามสถานภาพของผู้ตอบไม่แตกต่างกัน

อาทร คะโยธา (2548) ได้วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาภาพลันธุ์ เขต 3 ผลการวิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา และกระบวนการบริหารเพื่อพัฒนาคุณภาพของโรงเรียน (PDCA) ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน อยู่ในระดับมากทุกด้าน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสามารถขับเคลื่อนการดำเนินงานของโรงเรียนไปสู่จุดมุ่งหมายได้สำเร็จอย่างมีคุณภาพ และก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันและเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกัน